

მ. ჭთაერი შვილის აზნანგობის გამოცემა.

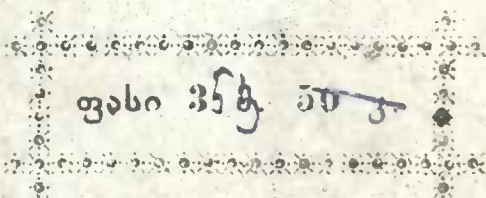
ისპ. K 17966
1a

ქართულ მოსწავლეთა ბიბლიოთეკა № 6

რუსეთის კოლიტიკა
და
ივერეთის მეფე სოლომონ

ისტორიული მონოგრაფია

ქუთაისის ვაჟთა პირველი გიმნაზიის მასწავლებელ
ნ. ზაიზვილისა.

ქუთაისი

სტამბა ი. შ. ხელაძისა

1919.

თ. მთავრიშვილის აშხანაგობის გამოცემა.

ქართველ მასწავლეთა ბიბლიოთეკა № 6.

რუსეთის პოლიტიკა

და

მეორეთის გეგმა სოლოგოვი II

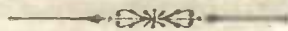
ისტორიული მონოგრაფია.

90506

ქუთაისის გიმნაზიის მასწავლებლის

ნ. ჯეიშვილისა

17966
1a
ს. მ. კ.

ქუთაისი
სტამბა ი. მ. ხელაძისა
1919

რუსეთის პოლიტიკა და იმერეთის მეფე სოლომონ II

(ვეუძღვნი პროფესორს ალ. ცაგარელს).

ძველი ქვეყანა, ბუდე ცივილიზაციისა, დაეცა არა
მარტო გარეგნული განმანადგურებელი მიტანილი
იერიშის მეოხებით, არამედ შინაგან ძალთა გან-
წყობილების ზეგავლენით, შეიერი.

სახელმწიფოსა რჯულის ერთობა არარას არგებს,
ოდეს თვისება მის ერთა შორის სხვადასხვაობდეს.

ნ. ბარათაშვილი.

არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს და ისევე გა-
ღვიძებს.

ვინც ივიწყებს მისსა სახელს, მასვე უშალ დაამიწებს.

აკაკი.

ბავიხსენოთ წარსული, ტრაგიზმით აღსავსე ის-
ტორია ჩვენის წინაპართა. ნუ მივცემთ დავიწყებას
ჩვენის წინაპართა სისხლით შექმნილი ისტორიას. გა-
ვიხსენოთ წარსული ცხოვრება მათი, ვინც ჩვენ წარ-
მოგვშვა, გავიგოთ, როგორი იყო ჩვენი წარსუ-
ლი ცხოვრების ვითარება, რომ მით გავითვალის-
წინოთ აწმყო და მიზანშეწონილად მივისწრაფოდეთ
მომავლისკენ; ჩვენი ძვირფასი ქვეყანა დღეს დაავათ-
მყოფებულა და, თუ ჩვენ არ გვინდა სამარცხვინო

დალი ორგული, მოღალატე შვილისა შუბლზე მივიკრათ, უნდა ვეცადოთ ჩვენი ისტორიული პროცესის სასწორი გადავხაროთ ჩვენი სამშობლოს აღორძინებისაკენ. ამ მხრივ წარსული ცხოვრების შესწავლა-გათვალისწინებას დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ჩვენდა სავალალოდ, საქართველოს ისტორია არ არის ჯერჯერობით ჯეროვანად შემუშავებული; სხვათაშორის იმერეთის სამეფოს უკანასკნელი დროის ისტორია მხოლოდ მშრალ მასალას წარმოადგენს (თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ორიოდე გამოკვლევას ამ საგანზე). ამიტომაც მე პროფესორის აღ. ცაგარელის რჩევით და პროფ. ჯავახიშვილის დახმარებით¹⁾, მიზნად დავისახე პირველი წყაროებით გავეცნო დასავლეთ საქართველოს (ე. ი. იმერეთისსა მეფოს) რუსეთთან შეერთების ისტორიას. ამ წერილში მხოლოდ სოლომონ მეფის ისტორიას შევხები; მაგრამ სანამ ამ საკითხზე გადავიდოდე, ზერელედ გადავავლებ თვალს საქართველოს თანდათანობითი განვითარების ისტორიას უძველეს ქალაქ დროიდან რუსეთთან შეერთებამდე. ამასთანავე აღვნიშნავ, თუ ვის კულტურულ ზეგავლენას განიცდიდა საქართველო, საითკენ იყო მიმართული ქართველების ლტოლვა ბიზანტიის დაცემის შემდეგ და რა შედეგი მოჰყვა ამგვარ მათ ნაბიჯს.

1) ამისთვის უდიდეს მადლობას ვუძღვნი დიდათ პატივცემულ პროფ. ივ. ჯავახიშვილს.

მეოცე საუკუნე არის ეპოქა ყოფილ ღირებუ-
ლებათა გადაფასებისა. მახვილი გონება კაცობრი-
ობის აზროვნებისა ვერ ურიგდება ყოფილ დახვეწე-
ბულ ცხოვრებას და, შარავანდელით მოსილი, უმჯო-
ბეს, მომავლისკენ მიისწრათის, იჭრება სხვა ცხოვრე-
ბაში და ახალ ღირებულებას იმუშავებს. ჩვენ-კი,
ქართველებს, მიუხედავად საერთო გაღვიძებისა და
აღფრთოვანებისა, დუბჭირი ცხოვრების რკალებში
მომწყვდეთ, მხოლოდ ეხლახან გვეტყობა გამო-
ფხიზლება.

ჩვენი სამშობლო ღირსი არის ყურადღების ზი-
ქცევის და პატივისცემისა - ის სამშობლო, რომელ-
შიაც ჯერ კიდევ 64 წ. ქრ. დაბადების წინ პომ-
პეოსმა აუარებელი სიმდიდრე ნახა და ჩვენი კულ-
ტურით გაოცებული დარჩა. ამის შემდეგ ნახევარ
საუკუნეს არ გაუვლია, რომ სტრაბონმა გადმოგვცა
ძვირფასი უტყუარი ცნობები ჩვენი აყვავებული კულ-
ტურული ცხოვრებისა. ერთი სიტყვით, საქართ-
ველო უძველეს კულტურულ ქვეყანად ითვლება; მის
ყოფილ დიდებასა და ცივილიზაციაზე მოგვიტბრობენ
სხვადასხვა ხალხის ისტორიკოსები და შოგხ უ-
რები. მე-VI-ე საუკუნეში ქრისტეს დაბადების შემდეგ
იუსტინიანეს შახ ხოსროისთან ხანგრძლივი ომიანო-
ბის დროს, რომელიც საქართველოს მიდამოებში
გადატანილ იქმნა, ეს ქვეყანა წმინდა ქრისტიანე-
თა მხარედ ითვლებოდა. ამ ომიანობის გდამოცეში

ისტორიკოსი პრიკოტვი კესარიელი შემდეგს მოგ-
ვითხრობს ქართველთა წინაპრებზე: „იბერიელები
ქრისტიანებია და ყველაზე უკეთ, ვინემ ჩვენგან
ცნობილი სხვა ხალხი, ინახვენ ქრისტიანობის რჯუ-
ლის-დებასო“. ჩვენი წარსული მისიის მნიშვნელო-
ბაზე აი რას ამბობს ჩვენი მსოფლიანი პროფესორი
აღ. ცაგარელი: „ჩვენ არა სლავიანებზე, არამედ
მთელი მსოფლიოზე პირველობა გვეკუთვნის. ჩვენა
და ბერძნებს გვაქვს უძველესი ეკლესია, ეს ორნი
ვართ ქრისტიანობის უძველესი მცველნი. ივერია და
კონსტანტინოპოლი, აი ეს ორი პუნქტი, საიდანაც
ქრისტიანობა უნდა იღებდეს სულიერ საზრდოს“.

მაგრამ უღმომბელი ისტორიული კანონი ხში-
რად უბრალო მაჩანჩალად ხდის იმათ, ვინც წინედ
გარემოების ბატონებად ითვლებოდენ და სწორეთ
ასეთივე ბედი ხვდა ჩვენს სამშობლოს. მრავალ
წლობით ისტორიული გრიგალის გადარებამ დაასუ-
სტა საქართველო; სისხლით მორწყო ყოველი ნა-
ბიჯი ჩვენი ტერიტორიისა: ჯერ კიდევ მე-VII-ე საუ-
კუნემდი ივერია სპარსელების ბატონობას განიცდი-
და, შემდეგ კი ისტორიულ სარბიელზე ბატონებად
არაბები გამოვიდენ, მე-VII-ე საუკუნის მე-20-ე წლებ-
ში არაბებმა მთელი სპარსეთი დაიპყრეს და იქ მეფობა
გააუქმეს. არაბების ბატონობა ქართველებზედაც
გავრცელდა, რის გამოც დროებით შეფერხდა ქრი-
სტიანულ — კულტურული ზრდა საქართველოსი; მაგ-

რამ არაბების დასუსტებით და ბიზანტიის გამაგრებით საქართველო მე-X-ე საუკუნეში კვლავ იწყებს აღორძინებას. ბიზანტიას დიდი კულტურული და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა არა მარტო საქართველოსთვის, არამედ მთელი აღმოსავლეთისთვისაც. ბიზანტია აკვანი იყო ცივილიზაციისა, იქ დაიბადა და განვითარდა თითქმის ყოველი დარგი მეცნიერებისა. ამიტომაც თითოეული ერი, რომელიც მეზობლად ცხოვრობდა მასთან, ან რაიმე კავშირს იჭერდა, განიცდიდა მის კულტურულ ზეგავლენას. „არც ერთი მეზობელი ერი არ გადურჩა მის გავლენასაო“, ამბობს რამბოვე ¹⁾, სხვათა შორის ქართველებიც ბიზანტიის ძლიერ კულტურულ ზეგავლენას განიცდიდენ. პირველად ქრისტიანობა საქართველოში ბიზანტიიდან შემოვიდა. პირველი სასულიერო პირნი და მასწავლებელნი ბერძნები იყვნენ; აქაურ ლავრებში და მონასტრებში აღორძინდა ქართული სასულიერო მწერლობა და გადაითარგმნა სამღვთო წერილის წიგნები. ქართველებს თავიანთ ტერიტორიის გარეშე აშ მონასტერი ჰქონდათ სხვადასხვა ალაგას — სხვათა შორის კონსტანტინოპოლში ორი: მე-V-ე ს-ში იოანე ღვთისმეტყველოს და მე-VIII-ე ს-ში იოანე წინამორბედის მონასტერი ²⁾. ამ

1) L' Empire grec au deuxième siècle.

2) იხ. Культурная роль Иверии в истории Руси, Кирилл.

მონასტრებში ბრწყინავდენ ექვთიმე, გიორგი და იოანე მთაწმინდელები და იოანე ფილოსოფოსი პეტრიწონელად წოდებული. კონსტანტინოპოლის, ათინის და სხვა სასწავლებლებში ქართველები სწავლობდნენ; შემდეგში კი ეს მოვლენა ტრადიციად გადაიქცა და ყოველ წლობით 40-ზე მეტი ქართველი იგზავნებოდა საბერძნეთში უმაღლესი სწავლის მისაღებად. ¹⁾ ერთი სიტყვით, მთელი საქართველოს კულტურის ბრწყინვალე შუქი ბიზანტიიდან ეფინებოდა, რის მეოხებით და ბრძენ ბაგრატიდების მართველობის ზეგავლენითაც საქართველო აყვავდა, კულტურული წინსვლა სიჩქარით წავიდა მე-X—XII-ე ს. ს. მე-XII-ესაუკუნე სასიქადულო ეპოქაა ქართველი ერის ცხოვრებაში, ეპოქა სრული პოლიტიკური და სამხედრო ძლიერებისა, ლიტერატურისა, ხელოვნებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების აღორძინებისა. ჩვენმა მე-XII-ე ს. გენიოსმა შოთა რუსთაველმა უკვდავ ჰყო ქართული¹ენა თავისი ყოველი მხრივ შემკული თხზულებით—„ვეფხისტყაოსნით“. იყო დრო, როდესაც „ვეფხისტყაოსანი“ ძლიერ გავრცელებული იყო ხალხში. ჩვენს ისტორიას ახსოვს ისეთი სასიქადულო ეპოქა, როდესაც ეს პოემა აუცილებლად შედიოდა გასათხოვარი ქალის მზითევში. იყო დრო, როდესაც თითქმის ყველა ქალმა და ვაჟმა ზეპირად იცოდა მთელი „ვეფხისტ

¹⁾ იხ. Всеобщая история Вардена Великаго.

ტყაოსანი“¹⁾, მაგრამ მალე ქართველი ერი მალლო-
ბიდან უფსკრულისაკენ დაექანა. ბრწყინვალე ოქ-
როს ხანას თანდათანობით ბოლო ეღებოდა. ჯერ-
კიდევ მე-XIII-ე საუკ. დასაწყისში მონგოლებმა მიი-
ტანეს იერიში საქართველოზე, როდესაც მონგო-
ლები დასუსტდნენ, მცირე აზიაში გაძლიერდნენ ოსმა-
ლები, რომლებმაც მე-XV-ე ს. დამლევს დაიპყრეს
ლამპარი მთელი აღმოსავლეთისა — ბიზანტია: 1453
წელს კონსტანტინოპოლი აიღეს, 1456 წ. კი ტრა-
პიზონი. ასე მოესპო ქართველებს საშვალეობა ჰყო-
ლოდათ ქობაგი და მთელ აღმოსავლეთში მასთან
ერთად საქრისტიანოს დამცველი სახელმწიფო და
პირის-პირ წარსდგა ფანატიზმით გაყდნთილ ოტო-
მანის იმპერიის წინაშე. აქედან იწყება ჩვენი ერის
უსაზღვრო წვალეობა და სისხლის ღვრა კულტუ-
რის და სარწმუნოების დასაცავად. „მოგეხსენე-
ბათო, — შესჩივის ერთს თავის წერილში მეფე კონ-
სტანტინე III იზაბელას, — სპარსელები სასტიკად გვტან-
ჯავენ, უზომო ხარკს გვახდევინებენ, თავიანთ ჯარ-
ში საომრად გავყავართ და ძალით მაჰმადის რჯულს
გვალებინებენ; ისინი ურიცხვი არიან, ჩვენ კი
კონსტანტინოპოლის და ტრაპიზონის აღების შემ-
დეგ მარტონი დავრჩით“²⁾. ბიზანტიის დაცემის შემ-
დეგ ბუნებრივად იბადებოდა საკითხი, თუ ვინ უნდა

¹⁾ იხ. Исторія Грузии, проф. Марр, გვ. 33.

²⁾ იხ. Присоединение Грузии къ Россіи. Авадотъ, გვ. 25.

ყოფილიყო ქრისტიანობის დამცველი აღმოსავლეთში. ამ კიბხვაზე შემდეგნაირად უპასუხებს ჩვენი სახელოვანი მამულიშვილი ეპისკოპოსი კირიონი თავის ღირსშესანიშნავ ნაშრომში „კულტურული გავლენა საქართველოს რუსეთზე“: „ერთადერთ მემკვიდრედ მართლმადიდებელი სჯულისა აღმოსავლეთში, ამბობს იგი, და მისი დამცველი იყო სწორედ ის საქართველო, რომელიც იარაღით ხელში იცავდა წმინდა ადგილებს აღმოსავლეთში და არა მაშინდელი რუსეთი, როგორც გადმოცემულია ზოგიერთ რუსულ ისტორიულ ლიტერატურაში. დიდებული საქართველოს გვირგვინის მატარებლები იყვნენ დამცველნი იესო ქრისტეს საფლავის და წმიდა ადგილების აღმოსავლეთში, როგორც მოწმობენ ბერძნებს და მუსულმანების მწერლები“¹.) მაგრამ მას შემდეგ, რაც ბიზანტია დაეცა, საქართველო მარტო დარჩა ბრძოლის ველზე მთელ აზიაში რკალივით შემორტყმულ აგარიანთა შორის და სწორედ ამ დროს დაობლებულმა საქართველომ მიაპყრო თვალი ჩრდილოეთისაკენ, სადაც მეორე საქრისტიანო სახელმწიფო ძლიერდებოდა და თანდათანობით მიიწევდა კავკასიისაკენ. ეს სახელმწიფო გახლდათ რუსეთი. ქართველებს წინადაც ჰქონდათ ხან არასასიამოვნო, ხან კი მეგობრული კავში-

¹) იხ. Культурная роль Иверии в истории Грузии, გვ. 53.

რი რუსებთან. ჯერ კიდეც წმიდა ვლადიმერის დროს (მე-X-ე ს. ქ. დ. შ.) მოხდა საქართველოს დაახლოვება რუსეთთან, მაგრამ პირველშივე სამწუხარო იყო ეს დაახლოვება. საბერძნეთის მეფეს ვასილ II ახლდა დასახმარებლად ვლადიმერისაგან (რუსეთის მთავარია, რომელიც მას სიძედ მოხვდებოდა) გაგზავნილი რუსეთის ჯარი. სწორედ ამ დროს იქვე იყო საქართველოს მეფე ბაგრატ მე-III-ე თავის ჯარით. რუსთა და ქართველთა მხედართ უკმაყოფილება მოუვიდათ თივის გამო და ერთმანეთი ამოხოცეს. ¹⁾ 1154 წელს კი მათ შორის ნათესაობითი კავშირი ჩამოვარდა. რუსის მთავარს იზიასლავ მსტისლავის ძეს ცოლად მიყავს საქართველოს მეფე დიმიტრის (1125-1156 წ.) ასული ²⁾ ბრწყინვალე თამარ დედოფლის პირველი ქმარი ხომ რუსი იყო — დიდის მთავრის ბოგოლიუბოვის შვილი გიორგი. ამ ძვილმა ნაცნობობამ დროთა მსვლელობაში თავისი ნაყოფი გამოიღო, ბრძოლის ველზე მარტო დარჩენილმა საქართველომ მიმართა ერთმორწმუნე რუსეთს კავშირის შესაკვრელად აგარიანთა წინააღმდეგ საბძოლველად და ქრისტიანობის დასაცველად. ამგვარი მიდრეკილება საქართველოსი რუსეთისადმი

1) იხ. Всеобщая исторія Стефана Таранскаго. писателя XI столѣтїя, переводъ Млцяко, გვ. 200.

2) იხ. Бутковъ о бракѣ князей русскихъ съ грузинскими и ясынями, в. XII. Млцяко.

მით უფრო ღრმავდებოდა, რამდენადაც მას საფრთხე მოელოდა გარეშე მტრებისაგან და შიგნით აღგზნებული უთანხმოების მეოხებით. ეს დროც მოახლოვდა. მე-15-ე საუკუნემ საფუძველი გამოაცალა ჩვენს სამშობლოს და სამარისაკენ უქცია პირისაქმე ისაა, რომ ამ საუკუნეში ორი დიდმნიშვნელოვანი ისტორიული ფაქტი მოხდა, ჩვენი სამშობლოსათვის თავზარდამცემი და უნუგეშო: ერთი მხრით დაეცა ლაშვარი ცივილიზაციისა, ქრისტიანობის დამცველი ბიზანტია, მეორე მხრით კი ერთი მთლიანი საქართველოს სამეფო ალექსანდრე პირველმა სამ სამეფოდ გაყო: ¹⁾ ქართლის, კახეთის და იმერეთის და 6 სამთავროდ: სამცხე-საათაბაგოს, სამეგრელოს, გურიის, აფხაზეთის და სვანეთის. თავის საქციელით მეფე ალექსანდრემ ჩვენი ბედკრული სამშობლო ძაძით შემოსა: ოდეს მთელი სოციალური ორგანიზმი საქართველოს სამეფო დაქუცმაცდა, მოქალაქეობრივი მაჯის ცემა მისუსტდა, გაწყდა შემაერთებელი ძაფი. საერთო ინტერესისათითოფული ახლად დაყოფილი კუთხე თავის კერძო ინტერესს იცავდა, საერთო საქმე არავის აინტერესებდა. გამეფდა სამეფოთა და სამთავროთა შორის მტრობა. ძმა ამხედრდა ძმის წინააღმდეგ. ამგვარ უნუგეშო მდგომარეობაში მყოფმა კახეთის მეფემ,

¹⁾ თუმცა მეფე ალექსანდრეს ამგვარი საქციელი საბოლოოდ გამორკვეული არ არის.

რადგანაც ამ მხარეს მტერი უფრო აღვალად ესე-
ოდა, დესპანები გაგზავნა რუსეთში პირველად 1452
წელს. თუ რისთვის იყვენ საქართველოდან გაგზავ-
ნილი დესპანები რუსეთში, რას თხოვეს რუსეთის დიდ
მთავარს იოანე III-ეს, ან რა შედეგი მოჰყვა მათ
შუამდგომლობას, არავითარი ცნობა არ არსებობს.

ამის შემდეგ ნახევარ საუკუნეზე მეტმა მღუ-
მარებაში განვლო: ქართველებმა რუსეთში დესპა-
ნების გზავნა შესწყვიტეს. ამ ხნის განმავლობაში
კი რუსეთი საგრძნობლად მიუახლოვდა კავკასიას:
1552 წელს სამუდამოდ დაიპყრო ყაზანი, 1556
წელს კი ასტრახანი. ამის შემდეგ იოანე მრისხანე
კავკასიას დაუნათესავდა და ცოლად ყაბარდოს ბა-
ტონის თემურქის ქალი წაიყვანა. სწორეთ ამ დროს
განაახლა მეფე ლეონმა რუსეთთან დამოკიდებულე-
ბა და გაგზავნა დესპანები რუსეთში იმავ თემურქის
დახმარებით; ასე რომ 1564 წელს კახეთის დესპა-
ნებს რუსეთში ვხედავთ ¹⁾. როგორც „ქართლის
ცხოვრებიდანა“ სჩანს, რუსეთთან შუამდგომლობას
მიზანს მიუღწევია: იოანეს მიუცია სპანი კახეთის
დასაცველად და ლეონს ისინი ციხეში ჩაუყენებია,
მაგრამ რუსის ჯარი დიდ ხანს ვერ გაჩერებულა კა-
ხეთში სიმცირისა გამო და ისევ რუსეთში დაბრუ-
ნებულა ²⁾.

¹⁾ А. Карамзинъ. Исторія Россіи. т. XI, гл. 268 прям.

²⁾ იხ. „ქართლის ცხოვრება“. ტომი II გვ. 10.

ამგვარი იყო პირველი კავშირი რუსეთსა და საქართველოს შორის. სწორეთ მაშინ საქართველო; როჩლის გარშემოც რკალივით ერთყენ აგარიანები. სამკვდრო სასიცოცხლო ბრძოლას ეწეოდა. მე XV-ე საუკუნის მიწურულში ოსმალებს გაცხარებული ომი ჰქონდათ სპარსელებთან და ქართველებთან. თითო-ეულ მათგანს სწადდა საქართველოს ხელში ჩაგდება, მაგრამ მე-XVI-ე საუკუნის ნახევარში აღმოსავლეთი საქართველო დარჩა სპარსელების პოლიტიკური უფლების ქვეშ, დასავლეთი საქართველო კი ოსმა-ლეთისაში. მე-XVI ღ XVII-ე საუკუნეში ფანატიზმით გაქლენთილი ოსმალეთი შეიჭრა დასავლეთ საქარ-ველოში, რასაც მოყვა გულ შემზარავი სისხლის ღვრა და განადგურება ყოველისავე ჩვენი კულტურუ-ლი განძისა, რასაც ეხლაც მოწმობენ არხეოლო-გების, მხატვრების და მოგზაურებისათვის კარგად ცნობილი ნანგრევები—ერთი საუკეთესო განძი ჩვენი ქალარა დროის საეკლესიო არხიტექტურისა, რომელიც წარმოადგენს ივერიელ-ბიზანტიურ სტილს და რომელიც უღმობელმა ვანდალისებურმა ხელმა შემუსრა. მაგრამ ჩვენ აქამომდე შეგვრჩა სხვათა შორის ნა'შთი წარსული სიდიადისა—ეს არის ნანგრევები მეფე ბაგრატ III მიერ აშენებული ტაძრისა ქ. ქუთა-ისში, რომლის კედლები, როგორც ჩვენი წარსული ცხოვრების მოწამენი, ამაყად გამოიყურებიან.

ერთი ისტორიკოსი ჩვენს უნუგე'შო მდგომარე-

ობაზე შემდეგს მოგვითხრობს: „მე შგონია ქვეყანაზე არ მოიპოვება მეორე ხალხი, რომელსაც ასეთს ცუდ პირობებში შეხვედროდა არსებობა, როგორც საქართველოს. მუდმივი დარბევა, მუდმივი შემოსევა. შეუწყვეტელი ცლა გარეშე მტრების მოსაგერებლად — აი რას ვხედავთ საქართველოში“.

მტრისაგან ამდენ აოხრება-აწიოკების ვერ გაუძლო დასუსტებულმა ისედაც შინაგან უთანხმოებით საქართველომ და 1783 წელს რუსეთსა და საქართველოს შუა შეკრულ იქმნა ტრაქტატი, რომელსა დალითაც რუსეთმა აღუთქვა საქართველოს მფარველობა, გარეშე მტრებისაგან მოგერიება, ხოლო საქართველომ ვასალური მორჩილება. მაგრამ დახეტ უბედურებას, აღა-მაჰმადხანმა, ჟსასტიკესმა და ზოროტებით აღსავეს მხეცმა, მხოლოდ აღამიხანის სახით მოვნილებულმა, შური იძია: მეხვილა დაეცათფილისს და ქვა-ქვაზე არ დასტოვა (1787 წ.). რუსეთიდან გამოგზავნილი დამხმარე ჯარი მხოლოდ მაშინ მოვიდა, როდესაც აღა-მაჰმადხანმა ქართველების სისხლი საკმაოდ დალია. ყველა შემომოყვანილმა ისტორიულმა თაქტებმა ერთგვარი პოლიტიკური ატმოსფერა შექმნა ამ ივენთვის უნაღვემო ისტორიულ მომენტში. ჩვენმა მეფეებმა-კი სრული უვიცობა და წინდაუხედაობა გამოიჩინეს პოლიტიკურ კითხვებში. თუ ისინი დახელოვნებული იყვენ სპარსეთ-ოსმალეთთან ბრძოლაში და ოსტა-

ტურად მიყავდათ საქმე, ახლა ერთმანეთთან ქიშპობის მეოხებით ხაფანგში გაებენ.

უკანასკნელის ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი XII გარდაცვალების შემდეგ, 1801 წელს, 12 დეკემბერს ალექსანდრე პირველმა გამოსცა მანიფესტი საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ დასავლეთსა-ქართველო კი შეუერთდა რუსეთს უფრო გვიან

1910 წელს, 10 მაისს უკვე შესრულდა ასევე წელი, რაც იმერეთის სამეფო შეუერთდა რუსეთს. 1916 წელს 7 თებერვალს კი განვლო ასმა წელმა: სოლომონ მეფის გარდაცვალების დღიდან. ახლა კი შეძლება გვეძლევა განვიხილოთ სხვადასხვა წყაროები, მიუდგომელი ისტორიული საზომის თვალსაზრისით აღვადგინოთ წარსული და ვსთქვათ ისტორიული სიმართლე. თუ რამეღამე ხანა ამა თუ იმ კრძნებისა სანტუკესა, მაშინ იმერეთი რუსეთთან შეერთების ხანა დიდად სწყურადლებო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. თუ რამეღამე ისტორიული ვშირი იქცევდა ისტორიკოსის ყურადღებას, მაშინ ჩვენი უკანასკნელი ისტორიული აქტის გმარმა, სოლომონ II უნდა დაგვანტყოს. ეს პიროვნება ყურადღებას იქცევს არა მარტო მით, რომ მას კრიტიკულ მომენტში მოუხდა ისტორიულ სარბილვზე მოქმედება, არამედ იმიტომაც, რომ მისმა შეუდრეკელმა პიროვნებამ სხვადასხვა დროში მაზან შეწონილი მოქმედებით, მაგრამ პირდაპირ მსვლელობა თავის უფლების დასა-

ცავად, დიდი გავლენა იქონია ამ ისტორიულ აქტზე. სწორედ ამის მიხედვით წარმოადგენს მეცნიერულ ინტერესს სოლომონ II-ის სულიერი განცდა. მისი ტრაგიზმი არის, თუ გნებავთ, მის ქვეშევრდომთა ერთგვარი უიმედობის ამოძახილი. სოლომონ II-ის უკანასკნელი მეფობის ისტორია არის მხოლოდ უკანონობასთან ბრძოლა, ბრძოლა სუსტისა მძლავრ მოწინააღმდეგესთან. გადავავლოთ თვალი იმერეთის რუსეთთან შეერთების ისტორიას, რომ რაც შეიძლება, ნათლად წარმოვიდგინოთ სოლომონ II-ის პიროვნება.

რუსეთის ცენტრალისტური მართველობის ტენდენცია იყო რუსეთის საზღვრების გაფართოება. ბურჯნი ამა ქვეყნისანიყოველ საშუალებას ხმარობდენ, (მათ შორის გამეფებული იყო პრინციპი მაკიაველის, : მიზანი ამართლებს საშუალებას) როგორმე განეხორციელებიათ თავიანთი მისწრაფებანი. როგორც ვიცით, 1801 წ. რუსეთის იმპერიას ქართლ-კახეთი შეუერთდა და ორგანიული ნაწილი კი უკანასკნელისა — იმერეთის სამეფო, კიდევ რამოდენისამე წლის განმავლობაში თავისუფალ სამეფოდ ითვლებოდა. მაგრამ რუსეთის ცენტრალისტურ სახელმწიფოს, რომელმაც, რაკი კავკასიაში ნაბიჯი შემოდგა, რაკი შემოიღებდა ნაწილი ორგანიული მთელისა, უნდა დაეფარებოდა მძლავრი ნაბიჯებიც, რადაც უნდა დაეფარებოდა ეს. ჩრდილოეთიდან

წამიასულმა აზვირთებულმა ტალღამ კრიტიკულ მომენტში მოუსწრო იმერეთის სამეფოს და მით უფრო ადვილად მოაქცია ის თავის ჯურღმულის მორევში. იმერეთის მეფე სოლომონ II ავიდა ტახტზე 1790 წელს. მას მოუხდა მედგარი ბრძოლა თავის ბიძაშვილთან — დავით გიორგის ძესთან, რომელიც ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგაც არ ცხრებოდა და ყოველ მოხერხებულ შემთხვევაში მზად იყო ხელი გაეწია ტახტისაკენ. ამითაც არ დაკმაყოფილდა; დავითს ვერაგული განზრახვაც კი უტრიალებდა თავში: უნდოდა სოლომონ II წუთისოფელს გამოეცალმებინა და სისხლით შეღებილ ტახტზე თავის სახელით მეფობის დროშა კვლავ აეფრიალებინა. დასახული მიზნის მისახწევად დავით გიორგის-ძემ, მიუხედავად ფიცისა, რომელიც დასდო მეფე ერეკლეს და ახალციხის ფაშის თანდასწრებით, რომ ის ჰეგობ ღოსა ზე ძმურ განწყობილებას დაიჭერდა სოლომონ II-თან, გააბა 1794 წ. ბორჯომის ქსელ-გრაგოლ დადიანის, აბაშიძის და თვით ახალციხის ფაშის დახმარებით, მაგრამ ამ ქსელში თვითვე გაება, როდესაც სოლომონ II გაიგო ამ შეთქმულების ვითარება, დავითმა შეფიცა მეფეს ერთგულებაზე და მძევლად გაუგზავნა სამი წლის შვილი კონსტანტინე, რომელიც სოლომონ მეფემ რაჭაში მუსკრის ციხეში დაატუსაღა ¹⁾. ამის შემდე-

¹⁾ იხ. АКТЫ Кавказ. Арх. Ком., Т. I, § 5.

გაც არ ცხრებოდა დავითი და ქიშობას კვლავ გა-
ნაგრძობდა. მან შეატაკა სოლომონ მეფეს სამეგრე-
ლოს მთავარი დადიანი, რომელიც მეფის ხელქვეით
იმყოფებოდა. რაკი შიგნით არეულობამ თავი იჩი-
ნა, სოლომონ მეფეს მხოლოდ შორსმჭვრეტელო-
ბით და მიზანშეწონილ მოქმედებით შეეძლო შიგ-
ნიდან დაწყებული არეულობის ჩაქრობა და კიდევაც
მიაღწევდა მიზანს, რომ სწორედ ამ დროს ჩრდი-
ლოეთიდან გამოშვებულ შავ კატას არ გადაერბინა
მის სამეფოში ეს მით უფრო საგრძნობელი ტ უთან-
ხმოების გამაღრმავებელი იყო, რომ იმერეთში ფეო-
დალურ ვასალური განწყობილება სუფევდა. ამის
შესახებ შემდეგს ამბობს მაშინდელი კავკასიის მოა-
ვარმართებელი თავ. ციციანოვი: „იმერეთში ფეოდა-
ლური მართლება იყო მიხეზი ამისა, რომ მეფეს არ ჰქონ-
და ჯეროვანი კავლება თავადებზე, რომლებიც ურთაქრად
შარის მტრად და ხშირად სტაფებდენ მეფეს მარტოდ
ომიანობის დროსაც კი, ამიტომაც მე საჭარად ვსცან-
სანამ იმერეთში შევიდოდე, კავკასიის ავანგარდი თქ-
რთი და ვერცხლით მათ საცდუნებლათ“ ¹⁾. გურიის
სამეგრელოს სამთავროები სოლომონ მეფის ხელ-
ქვეით იმყოფებოდენ და ამიტომ ისინი ყოველ შე-
სატერ შემთხვევაში მზად იყვნენ გაეღაშქრათ სოლო-
მონ II წინააღმდეგ და გაეუქმებინათ მასთან ვასა-
ლური დამოკიდებულება. მართლაც 1794 წელს

¹⁾ АРТЫ, Т. II, 722.

გრიგოლ დადიანს აფხაზთა, გურუთა, ლეკთა და ოს-
მალთა დახმარებით უნდოდა იერიში მიეტანა ამ
შეერთებული ძალით იმერეთის დედა ქალაქ ქუ-
თაისზე. მაგრამ სოლომონ მეფემ გზა შეუკრა აფ-
ხაზებს, სძლია ისინი და დასტოვა ბრძოლის ველი
მტრის სისხლით გაპოხიერებული და, როგორც თვით
სოლომონ მეფე მოგვითხრობს, ხელში ჩაიგდო დიდ-
ძალი ტყვე. დაინახა რა თავისი მოსარჩლის და-
მარცხება დადიანმა, აფხაზეთს გაიქცა. ამგვარად
გამოვიდა სოლომონ მეფე ბრწყინვალე გამარჯვებუ-
ლი, რომელსაც ერეკლე II¹⁾ დახმარება აღმოუჩინა
თავისი შვილის მეთაურობით გამოგზავნილ არტილ-
რიის საშუალებით. გაქცეული დადიანის მაგრად
სოლომონმა სამეგრელოს მთავრობა უბოძა უმცროს
ძმას მანუჩარს. გურიელებმა ქვეშევრდომობა განაცხა-
დეს, დავით გიორგის ძე კი 1795 წ. ახალციხეში
ყვავილით გარდაიცვალა. ამგვარად აღადგინა მშვი-
დობიანობა სოლომონ მეფემ მის ხელქვეითთა შორის.

სოლომონ მეფეს ძლიერ კარგად ესმოდა
შეერთებული ძალით მოქმედების მნიშვნელობა
და ამიტომაც ის ჯერ კიდევ 1790 წელს შეეკრა
ტრაკტატით მეფე ერეკლე II და გურია-სამეგრე-
ლოს მთავრებს, რომლებმაც შეფიცეს, დაეცვათ
ურთიერთ შორის მჭიდრო კავშირი: მტერი ერთის
მათგანისა უნდა ყოფილიყო საერთო მტერი, ერთი

¹⁾ იხ. АРТЫ Кав. Арх. Ком., Т. I, გვ. 695.

მათგანის გაჭივრება და ლხენა უნდა ყოფილიყო საერთო განსაცდელი და შვება ¹⁾). სოლომონ II, რაკი შინაურ კეთილ-განწყობილებას ჩაუყარა საფუძველი, მოინდომა თავისი პოზიციის გასამაგრებლად რუსეთთან მეგობრული კავშირის დაჭერა და ამ მიზნით კიდევაც გაგზავნა 1791 წ. პეტერბურგს ბესარიონ გაბაშვილი, რომელსაც დაახლოვებით შემდეგი დაავალა: გამოეთხოვა იმპერატორისათვის იმგვარი ხელშეკრულება, რიგორიც 1783 წ. დაუდო ქართლ-კახეთის მეფეს, დაეარსებინა ოსმალეთს, საკონსულო ახალციხეში ბოროტგანზრახვის აპლაგმავად, მოეგვარებინათ ნავთსადგური ბათუმსა, ფოთსა, გურიასა და ოდიშში რუსეთის აღებმცემობის გასაძლიერებლად, ხელი შეეწყოთ აფხაზეთის განთავისუფლებისთვის პორტასაგან, რომ მათ შორის აღორძინებულიყო ქრისტიანობა და რუსეთისადმი ერთგულება ²⁾).

სოლომონ II ს უნდოდა ამგვარი ხომეებით შინაგანი და გარეგნული მშვიდობიანობა დაემყარებინა და დასავლეთ საქართველოში ერთი მძლავრი სამეფო დაეარსებინა, მაგრამ იმ უთანხმოებამ, რომელიც არსებობდა სამეფოში, კვლავ თავი იჩინა და გაიზარდა უდიდესი სიჩქარით, რასაც გარეგნული

¹⁾ იხ. Грамоты. Т. II, вып. II. Проф. А. А. Цагарели. გვ. 67.

²⁾ Грамоты. Т. II, вып. II. проф. Цагарели, გვ. 70—71.

შეგომარეობაც ხელს უწყობდა. საქმე ის არის, რომ დავით დადიანი არა ცხრებოდა; მას უნდოდა თავი დაეხწია სოლომონ მეფის ხელქვეითობიდან და გამხდარიყო დამოუკიდებელი სამთავროს მართველი. ამ მიზნით მან სთხოვა რუსეთის მთავრობას 1801 წელს მიეღო სამეგრელოს სამთავრო მის მეარველობის ქვეშ ¹⁾. ამასთანავე იმერეთის დედოფალმა ანამ (დავით გიორგის ძის მეუღლემ) ამცნო იმპერატორს მისი სამი წლის შვილის კონსტანტინეს დატუსაღება სოლომონ მეფის მიერ და ითხოვდა მისგან დაცვას, ²⁾ შემდეგში დედოფალი თავით წარუდგა იმპერატორს პეტერბურგში და სთხოვა განეთავისუფლებია მისი დატყვევებული ვაჟი. ³⁾ აი სწორედ უმთავრესი ნასკვი სოლომონ მეფის წინააღმდეგ, რომელიც ადგილობრივი მართველების მეოხებით შემდეგში მსხვილ კვანძად გადაიქცა. სოლომონ მეფის საწინააღმდეგოდ დაწყებულმა საქმემ სერიოზული ხასიათი მიიღო. ჯერ კიდევ 1802 წელს გაგზავნილ იქმნა იმერეთში სახელმწიფო კოლეგიის გარეშე საქმეთა მოხელე სოკოლოვი, რომელსაც უნდა გადაეცა რუსეთის მეფის გრამოტა მეფე სოლომონისთვის დედოფალ ანას შვილის განთავისუფლება.

¹⁾ Акты Кав. Арх. Ком., т. I, № 700.

²⁾ იქვე, 703.

³⁾ Архивъ министер. иностр. дѣлъ, №13.

ბის შესახებ ¹⁾, მაგრამ სოკოლოვის მისიამ ვერ მი-
აღწია მიზანს: სოლომონ მეფემ სხვადასხვა მიზეზე-
ბის გამო უარი სთქვა კონსტანტინეს განთავისუფ-
ლებაზე და დასძინა, რომ კონსტანტინე მას სურს
თავის მემკვიდრედ გაიხადოს, რადგანაც მას შვილი
არა ჰყავს. სოკოლოვმა კი სხვათრივ ახსნა სოლო-
მონ მეფის მტკიცება და გენ. ლაზარევს შემდეგი
ცნობა გაუგზავნა: ვითომ სოლომონ მეფე მონაწილე-
ბას იღებდეს ბაგრატიდების შეთქმულებაში, რომ განათა-
ვისუფლან ქართლ-კახეთი რუსების ბატონობიდან და და-
სვან ტახტზე მეფის ძე იულონი ²⁾ სოლომონ მეფეს
ამ დროს არავითარი ცუდი განზრახვა რუსების მიმართ
არ ჰქონდა, წინააღმდეგ, მათი მხარეც კი არა. მაგალითად,
როდესაც სოლომონ მეფემ ბაბახანიდან თერმანი მიიღო
(1802 წ.), რომლითაც არწმუნებდა რუსების წინააღმდეგ
გალაშქრებას მასთან ერთად, სოლომონ II-ეს წინადადება
უარჩევ და პირი ამ თერმანისა გაუგზავნა რუსის გენ.
კონრინგს. სოლომონ მეფე სხვის საქმეებში არ ერე-
ოდა, მხოლოდ თავის სამეფოში მშვიდობიანობის
დამყარება სწადდა ამასვე ამტკიცებს იმერეთის ჯა-
რის უფროსი ოიტვინოვი: „სოლომონ II-მისხად
აქვს დასახული არა სხვაზე დაცემა, არამედ მხოლოდ თა-

¹⁾ იქვე, 735. და Арх. Минист. Шу. дѣлъ, Высочайшее
предписаніе кн. Циціанову отъ 23 февраля 1803 г.

²⁾ იქვე, 744.

ვის დაცვა“¹⁾ სხვები კი, წინააღმდეგ, უშლიდენ ხელს მის განკარგულების სისრულეში მოყვანას: მაგალითად, როდესაც სოლომონ მეფემ მხედრობა შეკრიბა გრიგოლ დადიანის საწინააღმდეგოთ, გენკაღმა ჯაზარეკმა მკსთხვავა ერნობებია მისთვის მიზესი ჯარის შეკრებისა. სოლომონ მეფემ ამ შეკითხვასე შემდეგნიკად უპასუხა: „როდესაც მე გადმომეცა სამეფო ტახტი ჩემ წინაპართაგან, მასთან ერთად მივიღეთვითმხურბოელი ძალა შევეკრიბო და გაუშვა ჯარი ჩემი სამეფოისა“²⁾. ამგვარი საქციელით მეფემ აღგილობრივი რუსი მმართველების გულის წყრომა გამოიწვია. მიუხედავად ამისა შეკრებილი ჯარით გაილაშქრა მეფე სოლომონმა ურჩი ვასაღის გრიგოლ დადიანის წინააღმდეგ, რომელიც გამოვიდა აფხაზეთის ძთაფრის ქელეშბექის დახმარებით, და აიღო ოდაში, ლეჩხუმი, გურია, სვანეთი და აფხაზეთი თვით შავ ზღვამდე³⁾. მაგრამ გამარჯვება სოლომონ მეფისა ეფემერული და მსწრაფლოგარდამავალი იყო, რადგანაც სამეფოს შიგნით აღგზნებულ უთანხმოებას მაგრად ჰქონდა გამჯდარი ფესვები. რუსეთი უკვე ექომმაგებოდა დადიანს, როგორც მის ხელქვეით მყოფს და სწორედ ამის გამო აღინთო პირველი ნაპერწკალი უსიამოვნებისა, რომელიც გაიზარდა და ჩაუქრობელ

1) АКТЫ, Т. II, 83. 816.

2) АКТЫ, Т. I, 745.

3) АКТЫ, 761.

აღად იქცა, რამაც ტრაგიკულ მდგომარეობაში ჩააგდო სოლომონ მეფე. უკანასკნელის უნუგეშო მდგომარეობა გაორკვეცდა მას შემდეგ, რაც გრიგოლ დადიანმა, სამეგრელოს მთავარმა, თავი შეაფარა რუსეთის ორთავიანი არწივის ფრთას და ფიცი დასდო მის ერთგულებაზე ვ დეკემბერს 1803 წელს; სამაგიეროთ სოლომონ მეფის მიერ წართმეული ლეჩხუმი მის სამფლობელოში უნდა შესულიყო, რაც მოხსენებული იყო ხელშეკრულებაში გენ. ციციანოვის თანხმობით. ამასთანავე დადიანი ითხოვდა სოლომონ მეფის წინააღმდეგ დახმარებას. სოლომონ მეფე ჭკვიანი, შორსმჭკრეტელი და გარემოების ამწონ დამწონი ადამიანი იყო; მას ქართველების ბისმარკსაც კი უწოდებდენ ¹⁾. ბუნებით დაჯილდოებულმა მეფემ შეიგნო კრიტიკული მდგომარეობა და იწყო გარემოების მიხედვით მოქმედება, მაგრამ ყოველივე ცდა, რომ შეენარჩუნებია სამეფო ტახტი, ქარწყლდებოდა მის წინააღმდეგ ამხედრებული პირების ო რთული ისტორიული ფაქტორების მეოხებით. ამ მდგომარეობაში მყოფმა მეფემ ქედი მოიხარა და მზად იყო აესრულებინა რუსეთის მეფის მოთხოვნა. სოლომონ მეფემ მართლაც განათავისუფლა დედოფლის ანას შვილი კონ-

¹⁾ იხ. Соколовъ „Мое въ Имеретин путешествие“ და „Присоединение Грузии къ Россіи“, Ад. Борже.

სტანტინე მუხურის ციხიდან 10 წლის ტყვეობის შემდეგ. აგრეთვე ურჩევდა მეფე სოლომონი ბატონიშვილებს ფარნაოზს და იულონს გამგზავრებულიყვნენ რუსეთს ¹⁾. იმპერატორი ალექსანდრე I სწერდა გენ. ციციანოვს, რომ მას იუულით მოესიდა მეფე სოლომონ II, თანდა მის დახმარებით ხელში ჩაეკდებატონიშვილება ალექსანდრე და იულონია.

ამის შემდეგ სწერდა მთავარმარცხებელი ციციანოვი გარეშე საქმეთა მინისტრს გრაფ ვორონცოვს: „მეფე სოლომონმა ზემო მოყვანილა საქციულით უფრო მეტად დაამტკიცა საქმით სრული ერთგულება და ნდობა რუსეთისადმი და მასთანავე არა ფარისევლური მარჩილება მისი ი. უდიდებულოესობის ნებისარ“ ²⁾. ამის შემდეგ ი. ალექსანდრე I-მანიშნად განსაკუთრებული ყურადღებისა უბოძა სოლომონ II ორდენი ალექსანდრე ნეველისა, რომლის ნიშნებიც აღმასით. მორთული გამოუგზავნა მთავარმარ. ციციანოვს მეფის გადასაცემად ³⁾. სოლომონ მეფეს უნდოდა რუსეთთან მჭიდრო კავშირი ჰქონოდა და ისეთი პირობები შეექმნა, რომ ურთიერთს დახმარებოდნენ, როდესაც ეს საჭირო იქნებოდა მათთვის ⁴⁾. ამ მოწინით და დადიანის ბოროტების აღ-

¹⁾ Архивъ мин. внос. дѣль № 45.

²⁾ Акты, т. II № 701, 1251.

³⁾ იქვე: 706.

⁴⁾ იქვე: II, 696.

საკვეთად სოლომონ მეფემ ისურვა რუსეთის შუარ-
ველობის ქვეშ ყოფნა. მან შეადგინა სათხოვარი მუ-
ხლები და მდივანბევს სოლომონს გაატანა პეტერ-
ბურგს მ. ი. უდიდებულებასთან დასამტკიცებლად.
შინაარსი სათხოვარი მუხლებისა შემდეგი იყო:

1) მე სოლომონ, ბაგრატიონთა ჩამომავალი,
მეფე სრულიად იმერეთისა და კანონიერი მფლო-
ბელი იმერეთის სამეფოისა, ამ აქტის ხელმოწერის
დღიდან ფიცით დაპირების აღსრულების შემდეგ თვით
და ყოველი ჩემი კანონიერი მემკვიდრეებით და სრუ-
ლი ჩემი სამეფოთი ვენდობი სამკვიდრო და ერთ-
გულ მორჩილებას და ქვეშევრდომობას უმაღლესის
სრულიად რუსეთის სახელმწიფოს აწ ბედნიერად
მფლობელს უუგანთლებულესსა და უუმორქმულესს
დიდს ხელმწიფე იმპერატორს ალექსანდრე პავლეს
ძეს, თვითმპყრობელს სრულიად რუსეთისას ო მისს
მაღალ მემკვიდრეს

2) მეორე მუხლში სოლომონი ითხოვს, რომ
იმპერატორმა წყალობა მოიღოს, რათა იგი, ძენი
მისნი ო, თუ მამრობითი მემკვიდრე არ მისცა ღმერთ-
მა, მის შემდეგ ბატონიშვილი კონსტანტინე და-
ვითის ძე და მისი ჩამომავალნი უფროსობითა აღჭუ-
რვილნი იყვნენ იმერეთის მეფის უფლებებითა და
წინაშე იმპერატორისა ერთგულების მოვალეობითა,
რის დასამტკიცებლად გაბედნიერდეს უმაღლესი წყა-
ლობის წერილით (გრამოტით), როგორც თვით,

აგრეთვე მისი ჩამომავალნი ტახტზე ასვლისთანავე და დამტკიცებულ იყოს გურიის იმერეთისაგან ხელქვეითობა.

3) მეფე ითხოვს, რომ იმერეთას სამეფოში მას ეკუთვნოდეს სამართლას წარმოება და მიეცეს მას კანონი, რომლის ძალითაც დაისჯებოდენ კაცის მკვლელნი, ტყვეების გამყიდველნი, ქურდები და ავაზაკნი, რადგანაც სიკვდილით დასჯა რუსეთში აკრძალულია.

4) ითხოვს რუსის ჯარს მტერთაგან დასაცველად და მშვიდობიანობის დასამყარებლად.

5) თუ ოქრო-ვერცხლისა და სხვა მადნების შემუშავება დაიწყება, ნუ მოაკლებს იმპერატორი მას იქიდან შემოსავლის ნაწილს.

6) ახალი გაშენებულ ქალაქის შემოსავლიდანაც ნაწილი მომეცესო.

7) ამ თხოვნის სანაცვლოდ ვპირდები ერთგულებას იმპერატორსაო.

8) ვაოდებელი ვარ რუსის ჯარს ავუშენო და გაუთბო სახლიო.

9) ამ ჯარს უნდა ვაძლიო პური, ლომი, ქერი, თივა იაფ ფასადაო.

10) მადნების შესამუშავებლად იაფ ფასად ვუშოვნო მუშებიო.

11) თუ იმერეთის ტყე გამოსადეგი იქნება რუსის ფლოტისთვის, იგი არ აუკრძალავს ტყეში სა-

რგებლობას იმ ხეებით, რომელსაც რუსის აფიცრები აირჩევენ ხოლო ხეების მოსაჭრელი და გასატანი ცოტაოდენი უნდა მეფის სასარგებლოდ გადაიხადონ.

12) დადიანის სამფლობელოდან წამოყვანილ ტყვეებს დავაბრუნებ რე მის მამულზე პრეტენზია არ მექნებაო.

13) გავწმენდ ვზას ქართლისაკენ. ოდიშსა და ფოთისაკენ და კარგად შევინახავო.

14) კონსტანტინე დავითის ძეს ვუთმობ მამულს, რომელსაც ეწოდება საბატონიშვილო.

15) მეფე ითხოვს, რომ ბატონიშვილი ან ქართლში ან რუსეთში გადაასახლონ, მისცენ შესაფერი განათლება და იმერეთს მოაშორონ მიზეზი აღელვებისა.

16) ნავთსადგურებიდან ქართლში იმერეთზე გატარებულს საქონელზე ბაჟს არ აიღებს, ამის მაგივრად ითხოვს რუსეთის საბჭო შემოსავლიდან დანიშნულ ნაწილს.

17) გადასვლა იმერეთიდან ქართლში აკრძალულ იქნას.

ამ მუხლებს ხელს ვაწერ და ფიცით ვპირდები იმპერატორს ერთგულებას ¹⁾).

1) მოყვანილი მუხლების შინაარსი იხ. АКТЫ, Т. VI. ДОПОЛН. И ПРИЛОЖ. КЪ 2 ЧАСТИ № 48.

როდესაც მეფისგან გაგზავნილი მდივანბეგი ლეონიძე რუსეთის სპეტახტო ქალაქში იმყოფებოდა თავის მისიის შესასრულებლად, სწორეთ ამ დროს კავკასიის მართვლებმა შემდეგი აცნობეს უმაღლეს მთავრობას პეტერბურგში: სოლომონ მეფემ ველურად მოაკვლევია ერთგულ დადიანისაგან გენ. ციციანოვთან გამოგზავნილი კაცი და სულთანს კაცი გაუგზავნა და სთხოვა რუსების კლანჭებიდან თავი დამახწვევიყო ¹⁾. რასაკვირველია, ამ ამბავმა უმაღლეს სფეროში აღშფოთება გამოიწვია, რის შემდეგ იმერეთის სამეფოს ბუდის ვადაწყვეტა გენ. ციციანოვს მიანდევს ²⁾ თავ. ლეონიძე პეტერბურგიდან თფილისში გამოგზავნეს გენ. ციციანოვთან ყოველისავე საქმის გადსაწყვეტად. ასე უნაყოფოდ ჩაიარა ლეონიძის მისიამ წამოყენებული ბრალდების მეობებით, აღვიოთ შესაძლებელია, რომ ეკვლა ზემო წაშოყენებული ბრალდება სოლომონ მეფის წაღმდეგ. სამშობლოს მოღალატეთა ინსინუაცია იყო. თვით სოლომონ მეფე ამტკიცებს, რომ მას რადიკალური საქმე არ ეჭმის სულთანთან, არც კაცი გაუგზავნია, არც წაღმდეგობით არაფერი შეუტყობინები.

ერთი სიტყვა რუსეთის საწინააღმდეგოთ არაფერი განუზრახავს, ან კი როგორ განიზრახავდა ცუდს რასმე, როდესაც პეტერბურგში მდივან ბეგი სოლო-

¹⁾ იხ. АКТЫ.

²⁾ იხ. АКТЫ, т. II, გვ. 726.

მონი ყავდა გაგზავნილი და საქმის დაბოლოებას სიხარულით მოელოდა. რაც შეეხება დადიანის მიერ გამოგზავნილ კაცის მკვლელობას, შემდეგნაირად მოხდაო, განაგრძნობს სოლომონ მეფე: დადიანისაგან გამოგზავნილი კაცი, გვარად კვინიხიძე, ჩემი ქვეშევრდომი იყო, რომელიც დიდი ხანია გაიქცა საქურდ-ბაცაცოდ; მან ბევრჯერ ჩაიდინა საქმე, ღირსი სიკვდილით დასჯისა, ბოლოს გზის მკველელებმა ქორდობის დროს მოუსწრეს მას და მოკლესო; ამასვე ამტკიცებს ქუთაისის მიტროპოლიტი დოსითეოსი¹⁾. სოლომონ მეფის არაკეთილის მსურველნი სისტემატიურად ავრცელებდენ სიცრუეს, რომ მით აეზხედრებიანთ რუსეთის მთავრობა მეფის წინააღმდეგ. უგუჯაზე უფრო უსამყვნეს იმ ხმამ გამოიწვია, ვითამსაღამონ მეფე ყოველგვარ დახმარებას უწევდეს ბატონიშვილებს იუფანს და ფარნაოზს, მაგრამ ამის შესახებ აი, რას ამბობს თვით მთავრობის წარმომადგენელი სოკოლოვი: „დახმარება მათთვის შეეუეს არ უნდადა, ან არ შეეძლო“²⁾. ბატონიშვილების ჩამოსვლა იმერეთში მძიმე ტვირთად დააწვა იმერეთს, რადგანაც ზედმეტი გადასახადი იყო გაწერილი, რაც არ მოსწონდა მეფეს³⁾. ბატონიშვილ კონსტანტინეს მოწაქლაც კი დააბრალეს მეფეს, მაგრამ

¹⁾ იხ. Акты. т. II. გვ. 817, 818.

²⁾ იხ. Путеш. въ Имер. Соколовъ, გვ. 112.

³⁾ იხ. Присоед. Грузинъ къ Россіи, Дубровинъ, გვ. 202

ტყუილი გამოდგა, როგორც სოკოლოვი მოწმობს. რუს იმპერიალისტების ინტრიგების მეოხებით სოლომონ მეფემ საწადელს ვერ მიიღწია და მისი მდივანბეგი ლეონიძე ციციანოვთან იქმნა გამოგზავნილი საქმის გადასაწყვეტად ციციანოვმა ზოგიერთი მუხლის შეცვლა მოითხოვა, მაგრამ ლეონიძეს ნება არ ჰქონდა მთავარმართებლის სურვილს დაყოლოდა და ამიტომაც საჭირო შეიქმნა დაწყებული საქმის დასაბოლოებლად გენ. ციციანოვის და სოლომონ მეფის ერთად შეყრა. უკანასკნელნი კიდევაც შეიკრიბენ პირველად 1801წ. 19 აპრილს გლაზნაურში, მაგრამ ვერ შეთანხმდნენ, რადგანაც გენ. ციციანოვს არ უნდოდა ლეჩხუმი იმერეთის სამეფოს ტერიტორიაში შესულიყო, რადგან ეს პროვინცია ხელშეკრულებით დათმობილი ჰქონდა დადიანს, როდესაც სოლომონ მეფემ ეს გაიგო, დაჟინებით მოითხოვა ლეჩხუმი მისთვის დაეთმოთ¹⁾. ბოლოს ხანგრძლივი თაობირის შემდეგ 25 აპრილს 1804 წ. მეფემ მხოლოდ მაშინ მოაწერა ხელი და შეფიცა იმპერატორს ერთგულებაზე, როდესაც გენ. ციციანოვი თიცის ქვეშ დაპირდა ლეჩხუმის მის სამეფოზე შეერთებას, თუ მეფე შესაფერ საპუტს წარმოადგენდა. ამის შემდეგ გენ. ციციანოვმა სოლომონ მეფეს მიართვა ალექსანდრე

¹⁾ იხ. АКТЫ, т. II, стр. 748, № 9.

ნეველის ორდენი უმაღლესად ბოძებული 1).

რადესაც ისტორიკოსი იმერეთის რუსეთთან შეერთების ისტორიას იხილავს, უმთავრესა ყურადღება 25 აპრილის 1804 წლის ხელშეკრულებას უნდა მიაქციოს, რომლის ძალითაც იმერეთის სამეფო რუსეთს შეუერთდა. უკანასკნელი აქტი კი, როგორც ვიტყვით, ორივე მხრის სრული ნებაყოფლობით მოხდა. ამიტომაც გასაკვირვებელია ზოგიერთის, აზრით, — ვითომ რუსეთს იარაღის ძალით დაეპყროს იმერეთი — თვით გენ. ციციანოვი, რომლის ზეგავლენითაც უმთავრესად მოხდა ეს ისტორიული აქტი, აი წასა სწერს იტალიის ამის შესახებ: „იმერეთის სამეფო ნებაყოფლობით შეიქმნა შეერთებული რუსეთის სამეფოებს“ 2). იმპერატორ ალექსანდრე I-ს თავიდანვე ძალით კი არა, ნებაყოფლობითაც არ უნდოდა იმერეთის რუსეთთან შეერთება. აი მისი რესკრიპტი მთავარ-მართებლისადმი: „მე განვიზრახე და საჭიროთ ვთვლი, თქვენ მოგანდოთ, რომ საკადროსად უარყოთ თქვენ ეს წინადადება“ 3). (ე. ი. იმერეთის რუსეთთან შეერთების პოლიტიკა, რასაც დედოფალი დარია ცდილობდა და ამაზე გენ. ლაზარევი იმპერატორს აცნობდა: თუ შემდეგში უთანხმოება ჩამოვარდა სიძლიერის შეთვის და კავკასიის მთავარ-მართებლების შიშის, ეს გამაწვეველი იყო ურთიერთ შიშის დადებუ-

1) იქვე იხ. Услов, призм. от. кня. Цицианова.

2) АКТЫ, Т. II. 750.

3) АКТЫ, Т. I. 709.

ლი ხელშეკრულების დადგევით და ეს გარემოება სრულად არ აქარწყლებს ზირველად ნებაყოფლობით დადებულ შეერთების აქტს; მიუდგომელი ისტორიული სამართლის სასწორი ყოველთვის მისკენ გადახრება, ვინც შეუკრეველად იტაკდა დადებულ ზირებას და არა მისკენ, ვინც ყოველ ფეხის გადადგმასე თელავდა მას.

ამგვარად გენ. ციციანოვი კომპრომისებზე წავიდა დროებით და იმერეთის რუსეთთან შეერთების საქმე დააბოლოვა. მაგრამ ის დარწმუნებული იყო, რომ, როდესაც იმერეთიდან გამოგზავნილი ელჩები პეტერბურგს ჩამოვლენ, ადვილი იქნება მათი დახმარებით დავაჯეროთ სოლომონ მეფე ლეჩხუმის პრინციანზე ხელი აიღოსო, მით უმეტეს, რომ გენ. ციციანოვს იმედი ჰქონდა, რომ იმერეთიდან გაგზავნილი იქნებიან მისგან ნაჩვენები პირნი¹⁾. თუ ეს არ მოხერხდებოდა, მაშინ ლეჩხუმის მთლად იმერეთის მეფისთვის დათმობა არ უნდოდა, რადგანაც *Divide et impera*-ს პრინციპს აღიარებდა. აი რას ამბობს თვით გენ. ციციანოვი: „ლეჩხუმი შეუძლებელია მთლად წართმეულ ექმნას სამეგრელოს მთავარს. გავუთ ლეჩხუმი, რომ დაყოფილი ძალით თრევე მხარე დაუძლეუდეს“²⁾.

შორსმჭვრეტელი მეფე მიხვდა გენ. ციციანოვის პოლიტიკას და დაიწყო უფრო ფრთხილად მო-

1) იხ. АКТЫ, II. 791.

2) იხ. იგივე 759.

ქმედება. მან ელჩების პეტერბურგს გაზავნა შეაჩერა და გენ. ციციანოვთან შემდეგი მოლაპარაკება გამართა: „სამღვდელოება, თავადნი, ხალხი და თვით თავ. ლეონიძეც წარმოვიდგენთ ბევრ დასამტკიცებელ საბუთებს, რომ ლეჩხუმი ჩემი პროვინციაა და, თუ თქვენ მომისჯით ლეჩხუმს მე, მომეცით იმგვარი მოწმობა, რომელსაც წარვადგენ მის უდიდებულესობასთან და თუ თქვენ უარს იტყვით ამაზე, მაშინ უმჯობესია მთლად გავჩუმდე“... 1) მაგრამ არ გასულა ბევრი ხანი, რომ ადგილობრივმა ჯარის უფროსმა ლიტვინოვმა წაართვა სოლომონ მეფეს ლეჩხუმის სიმაგრეები და უკანასკნელის შეკითხვაზე ასე მიუგო: „გენ. ციციანოვმა ასე იწება საქმის განურჩევლათო“.

ლაიპსისა და სოლომონ II-ზე ამბობდა: „ის ძველი შეუქცა. შუა ახალი შეუქცა“. ამას გამკაცრა სოლომონ შეუქცე გუჯარაჯღღობით დახარაკობდა: „რატომ დაუთმობ მას სიმეფო, თუ იმპერატორის წინაშე არაფერს დავაშავებ?“ 2). ამ მდგომარეობაში მყოფმა მეფემ რაკი დაინახა, რომ ქუთაისის მახლობლათ ჯარი დაბანაკეს და ხმებიც გავრცელდა, მეფე უნდა შიიპყრან და პეტერბურგს გაგზავნონო, ექვის თვალით წყოცქერა ადგილობრივ მართველობას. შეშინებული მეფე ხანდახან თვით სატახტო ქალაქს ქუთაისსაც კი სტოვებდა და ახლო-მახლო სოფლებში სტოვობდა.

1) იხ. 747.

2) იხ. 875.

ხომ მოსალოდნელი საფრთხე თავიდან აეშორებია. მას კი, მიუხედავად ამისა, გენ. ციციანოვიქ. ქუთაისში გადასვლას უბრძანებდა ¹⁾).

1806 წელს გენერალი ციციანოვი მოკლულ იქმნა ჰუსეინ-ყულისაგან, შემდეგნაირად: როდესაც უკანასკნელი ბაქოს ციხე-სიმაგრეების გასაღებს აბარებდა გენ. ციციანოვს, მან უეცრათ ტყვია დაახალა გულზე და გენერალი წუთისოფელს გამოასალმა ²⁾).

კავკასიის მთავარ-მართებლად გენ. ციციანოვის მოკვლის შემდეგ დანიშნულ იქმნა გენ. გუდოვიჩი, იმერეთის ჯარის უფროსად-კი გენ. მ. რიკჰოფი-ახალ მართველობის ხელში სოლომონ მეფის საქმე უფრო მეტად დაიხლართა; მას ნიადაგი თანდათანობით ეცლებოდა. სხვები განაგებდნენ მის სამეფოს. ასე რომ მას მხოლოდ მეფის ტიტული შერჩა, სხვათა შორის იმერეთის საქმე იმანაც გაამწვავა, რომ 9 წლის დატყვევების შემდეგ დიგელის ციხიდან გამოიქცა 15 ოქტომბერს 1806 წ. გიორგი, უკანონო შვილი ალექსანდრესი და შვილი-შვილი მეფე სოლომონ I ³⁾. ბატონიშვილი გიორგი უნდოდათ სოლომონ მეფის მტრებს მის საბრძოლველ იარაღად გაეხადათ და მართლაც სამეგრელოს მთავარი ნიკო

¹⁾ იხ. 883.

²⁾ Павелъ Дим. Цициановъ Висковатова.

³⁾ იხ. Акты, т. III, 83. 225.

დადიანი, რომელიც გრიგოლ დადიანის სიკვდილის შემდეგ (1804 წ.) განთავისუფლებულ იქმნა აფხაზეთის მთავრის ქელეშბეგის ტყვეობიდან, შემდეგ სწერდა გენ. გუდოვიჩს: „ესლა შემთხვევა გვედგება, რომ იმერეთი დაჯიბუკათ... მათ უმეტეს, რომ ბატონიშვიდი გიორგი ალექსანდრეს ძე განთავისუფლებულია ციხიდან და ამიტომ ჩვენ შეგვიძლია მისა დახმარებით ჩაქაღათ ძლიერება სოლომონ მეფისა“ ¹⁾. ამგვარად, როგორც ხედავთ, ერთ დროს სოლომონ მეფის ხელქვეით-მყოფმა სამეგრელოს მთავარმაც-კი გამოილაშქრა მეთის წინააღმდეგ, რომლის გაყიდვით თვით შეინარჩუნა სამეგრელოს სამთავრო; ესეც არ იკმარა. იმერეთის მეფის კომპენტენციას შეუჩერებლივ უფლება ეკვეცებოდა: სამეგრელოს სამთავრო ჩამოშორდა. ახლა გურიისასაც ხელიდან აცლოდენ. როდესაც გურიის სამთავროში უთანხმოება მოუხდათ ბატონიშვილებს, სოლომონ მეფემ, როგორც მათმა უფროსმა და მთარველმა, ჯარი გაგზავნა მათ დასამშვიდებლად, მაგრამ გენ. მ. რიკოტმა აქაც ჰკითხა, რა მიზნით გაგზავნე გურიაში ჯარით. სოლომონ მეფემ უპასუხა: რომ შევაჩერო მათი ჩხუბი არა სისხლისღვრით, არამედ შარტა შიშითა“ ²⁾. სოლომონ მეფე ამ შემთხვევაში ცდებოდა იმიტომ, რომ მას არ ჰქონდა წინანდელი ძალა და გავლენა, რადგან უხეში ძალმხარს უჭერდა მის მოწინააღმდეგე ურჩ ვასალს ვახ-

¹⁾ იხ. АКТЫ, т. III, გვ. 227.

²⁾ იხ. АКТЫ, т. III, გვ. 216.

ტანგ გურიელს¹⁾. თავით გენერალ გუდფინმა უბრძანა გენ. მ. რიკჭოფს გურია დაეჭირა, როდესაც მას ქელეშ-ბექას და სამეგრელოს ჯარი საკმათი ეუფლებოდა²⁾.

სოლომონ მეფე განსაცდელში ჩავარდა. ის ვერ შეურიგდა თავის მწარე ბედს. ან როგორ შეეძლო ხელი აეღო თავის უფლებაზე ამგვარი ნების მეფეს, რომელიც ძლიერებაზე და ბრწყინვალე მომავალზე ფიქრობდა, მაგრამ მისი მისწრაფებანი ალაგმა ერთგვარი ისტორიული პრეტენსიის მსვლელობამ. ამგვარ მდგომარეობაში მყოფმა სოლომონ მეფემ დაწვრილებით ამცნო რუსეთის მეფეს თავისი განსაცდელი და შეურაცხყოფა, მაგრამ ეს ცნობა არ მივიდა იმპერატორამდის და დარჩა „ხმად მლაღადებელად უდაბნოსა შინა“. როგორც აქტებიდან სჩანს, ბარონი ბუტბერგი შემდეგს სწერდა გენ. გუდფინს: თხოვნა მისი (ე. ი. სოლომონ მეფის), მის უდიდებულესობას სახელზე დაწერილი, შეიცავს სხვადასხვა შეუფერებელ ჩივილს გენ. ციციანოვსკი. გენ. ლიტვინოვსკი და გენ. მ. რიკჭოფსკი. ამიტომ შეზღუდვად ვნახ შეგაწუხო ამ თხოვნით მისი უდიდებულესობის ეურადღებოა“³⁾. ისტორიული მსვლელობის ნიშანდობლივი თვისება ის არის, რომ ისტორიული ფაქტიარ მეორდება ერთიდაიგივეობით, მაგრამ მხოლოდ ნიმუში ადგილობრივი მართველობის

1) იქვე. 244.

2) АКТЫ, т. III, стр. 245, № 65.

3) იქვე, იბ. 253.

თვითნებობისა. შეგვიძლია ვიპოვოთ ბულგარეთის ისტორიაში. იმ დროს, როდესაც ბულგარეთში პრინცი ბატენბერგის მართველობა გაუქმდა, ბულგარეთში დიდძალი რუსეთის მხედრობა იმყოფებოდა. ამ ჯარის უფროსმა გენ. კაულობარსმა ყოველივე ღონისძიება იხმარა ემოვა მიზეზი და ბულგარეთი რუსეთისათვის შეერთებინა და მზად იყო მოეყვანა სისრულეში თავისი განზრახვა. მაგრამ ბულგარეთის ოკუპაცია რუსის ჯარისთვის შეუძლებელი შეიქმნა, რადგანაც მეთე ალექსანდრე I-მა ბულგარეთის რუსეთთან შეერთებაზე უარი განაცხადა ¹⁾. იმერეთის სამეფოს ბედი-კი გადაწყვეტილი იყო ადგილობრივი მართველების მეოხებით. ისტორიულმა მსვლელობამაც უნუგეშო ნიადაგი მოუშალა იმერეთის სამეფოს და თავისი დალი დაასო. განა შექმნა სელაქონ II ისტორიული მსვლელობის წინააღმდეგ წასულიყვნა, მას ეს არ შექმნა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მიუხედავად მისი უნიადაგო და შევიწროებული მდგომარეობისა, ის მაინც თავგამოდებით იცავდა უფლებას მის ქვეშევრდომთა და თავის ზიზგუნულ დარსებას, სხნამ ოდნავ ძალა შესწევდა, აი, რასა სწერდა მეთე გენ. მ. რიკ-ჰოტს: „აკერ 1300 წ. გავიდა მას აქეთ, რაც მე და ჩემს შთამომავლობას გვექონდა მეფის უფლება და სხნამ მე აღჭურვილი ვარ ამგვარი უფლებით — იცოდეთ და ირ-

¹⁾ იხ. Истoрiя Болгарiи и Сербiи Погодина, 33 216. 217.

წმუნეთ, — რომ, თუ იმერეთში კაცის დიდებულს და-
ჭკეთ, მთელი იმერეთი უხდა ამოწედას... თუ თქვენ
თქვენი უფლებით დაიჭერთ ვისმე, მით ხომ ჩემი
მეფური უფლება ქარწყლდებაო“¹⁾. ამასთანავე არ-
წმუნებდა მათ, რომ დამნაშავეს ის მათზე უფრო და-
სჯის და არ გაამეფებს ბოროტებას²⁾. უკანასკნე-
ლი აღშფოთება მეფისა გამოწვეული იყო მით, რომ
მას დაუჭირეს ექიმი ნიკოლოზ პატერი, რომელსაც
გრიგოლ დადიანის მოწამლას აბრალებდნენ. ამგვარად,
როდესაც სოლომონ მეფემ დაინახა, რომ ხელშეკ-
რულების მუხლები დაარღვიეს ადგილობრივმა მარ-
თველებმა, ის ორპირობით და ცბიერებით კი არ იქ-
ცოდა, წინააღმდეგ, გასაოცარია მისი გულახდილი
და პირდაპირი ქცევა, სანამ მარტო არ დარჩა ბრძო-
ლის ველზე. მეფე პირდაპირ სწერდა გენ. გუდოვიჩს:
ხელშეკრულების მუხლები დარღვეულია, მაგრამ სა-
ნამ ხელახლა შეგეკვრებოდეთ, ჩვენთვის შესაძლებელ
ხელშეკრულობის მუხლებით, როგორც წერილობით
ვამცნე მის ო. უ., მანამდის, რაც ძალგვიძს, გემსა-
ხურებით, მხოლოდ არა ვალდებულობის ძალითო³⁾.
თუმცა ჯარის უფროსი გენ. მ. რიკპოფი ამბობდა
რომ „განხრახვა მეფის ფორმალურად არ არის გა-
მომყდავენებულიო“⁴⁾. მაგრამ მისი დალუბვის მსურ-

1) АКТЫ, 255.

2) იქვე. 255.

3) იქვე. 269

4) АКТЫ т. III, 308.

ველნი მოლალატის სახელით ნათლავდენ მეფეს. სანტუკრისა, თუ როგორი საიდუმლოებით ეტლებოდა მას ნიადაგი და ბნელეთისაკენ მიექანებოდა. ტენ გუდოფინმა შემდეგნაირი დარიგება მასცა გენ. მ. თბეჯიანს. (რომელიც გენ. მ. რიკოტის მაგიერ იქმნა დანიშნული): მას უოკუაფე დონისძიება უნდა ეხმარა მეფას დასარწმუნებლად, რომ მას ანაფითარი საფრთხე არ მოეჯის, რესეთის მთავრობა მას ტასტს ანასდრუს არ წაართმევს. ამგვარად მოხებუელი ნდობით უნდა ესარგებლნა გენ. მ. თბეჯიანს და მასე მინდობილა დიდმამკნელთაგანა საქმე დაეხლოფებინა, ე. ი. სოლომონ მეფე, ხელმჩაეკდა. უოკუაფე ეს უნდა მამხდარაფე ფარეფად და ხელაფნურად, რომ არ უოფაფიფე კამომეფაფნებულა მ. თბეჯიანის განზრახვა ¹⁾).

გენ. გუდოვიჩი ერთი მხრივ ამგვარ გეგმით მოქმედებდა, მეორე მხრივ-კი სოლომონ მეფეს არწმუნებდა, ვითომ ის კეთილგანწყობილებით აღესილია მისდამი და მის სასარგებლოდ შუამდგომლობს, სადაც ჯერ არს ²⁾. სოლომონ მეფე იმდენად შარს-შჭვრეტელი აღამაანი იფე, რომ შეუძლებელი იფე არეგრონო მას უფლებასე მომარაფელი ბასრი ხმლის მახლოფება. ეხლა კა აფსო მას მათმინებას ფიადა და მხად იფე უოფეფგვარი საშვალებისათვის მიემართა, თფანდ

¹⁾ ი. ვე, 315 № 11.

²⁾ ი. ვე, 318.

თაკი განსაცდელისაკენ ეხსნა. მაგრამ მას ამისათვის ძალა არ შესწევდა ახლა. სამეფოს ძალა და მთლიანობა დაქუცმაცდა: სოლომონ მეფის ვასალები, გურიისამეგრელოს მთავრები, დახმარების მაგიერ-წინააღმდეგენ მას, და სოლომონ მეფე ხათანგში გააბეს. ამგვარათ ბრძოლის ველზე შატოღ დარჩენილმა მეფემ, რადგან სხვა არავითარი საშუალება არ ჰქონდა, ორჭოფობას მიმართა. ერთის მხრივ რუსებს ერთგულებაში არწმუნებდა, მეორე მხრივ ჰუსეინ-ხანთან კავშირი დაიკავა რუსეთის საწინააღმდეგოდ ¹⁾. სწორეთ ამდროს გენ. ტორმასოვმა გენ. გუდოვიჩის მოადგილემ, ამცნო იმერთის თავადებს და სასულიერო წოდებას, რომ მათ დაეთანხმებიათ მეფე შემდეგ მოთხოვნის ასასრულებლად: ამ მოთხოვნის ძალით მეფეს ელჩები უნდა გაეგზავნა პეტერბურგს და მიეცა მათთვის ბატონიშვილი კონსტანტინე და წარჩინებულნი პირნი. არის მოთხოვნა, რის შესრულებაც იძულებითი ხდება უმწეო მდგომარეობის მეოხებით. მაგრამ არის მასთანვე იმგვარი მოთხოვნებიც, რომლის ასრულებას ვერავითარ გარემოებას ვერ დაუქვემდებარებს ადამიანი, თუნდ სიცოცხლედაც დაუჯდეს ეს. ვის არ უნახავს სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლა სუსტსა და მძლავრ არსებათა შორის? მეტად გულ-შემზარავს სურათს წარმოადგენს სუსტი არსების უიმედობის უკა-

¹⁾ იქვე, 320.

ნასკნელი წუთების განცდა, სულიერი ტრაგიზმი, როდესაც ის ნათლად უყურებს თავის უმწეომდგომარეობას, იცის, რომ ყოველთავე ზედმეტი იერიშის მიტანით მხოლოდ მას ძალა ფეხქვეშ ეცლება და მით კარგავს უნარს კიდევ რამოდენიმე წუთით გაუმკლავდეს თავის მძლავრ მოწინააღმდეგეს. სამარისებური სიჩუმე სუფევს ირგვლივ ამ ტრაგიზმის დროს. არსაიდან ისმის ამაყი ხმა მშველელისა, მაგრამ მაინც უკანასკნელ წუთამდე ებძვის ის თავის მოწინააღმდეგეს, ვიდრე დანე მისდისა უმწეოთ არ დაენარცხება შიწაზე. სწორედ ამ ეოთაშა ჩავადა სოლომონ მეფე; ოდესდაც თვით მძღავრი, მბრძანებელი მთელა დასავლეთ-საქართველსი, ახლა ვა ისტორიულა ტალღას უღმობკლმა ზვირთებმა უმწეო დრას მოუსწრეს მას და წეაში გადასარეს, მაგრამ მაინც უკანასკნელ შესაძლებლობამდე შედგრად ებრძოდა უნუგეშო გარემოებას. რაკი მეფემ გაიგო, რომ მისი შებყრობა გადაწყვეტილი იყო, ის 1807 წლიდან დაწყებული ძლიერ ფრთხილად იქცეოდა. დაბურულ ტყეში იფარავდა თავს, როგორც გადმოგვცემს იმერეთის ჯარის უფროსი ტორმასოვი. მეფეს ყოველმხრივ იჭვი შეეპარა, როდესაც მისმა ერთგულმა (არას ვიტყვი გურია-სამეგრელოს მთავრებზე) სახლთუხუცესმა ზურაბ წერეთელმა დალატა დაიწყო და სამშობლო ოქროზე გაყიდა. რაკი ამის შემდეგ მეფეს იჭვი შეეპარა ქვეშევრდომთა ერთგულებაზე, მან შეკრიბა საბჭო თავადებიდან და

5000 შეიარაღებულ ქვეშევრდომთაგან და შეეკითხა: სურთ თუ არა ყავდეთ მათ მეფე, რომ დარწმუნებულიყო მათი მისდამი ერთგულებაზე. როდესაც ქვეშევრდომებმა ერთგულება გამოუცხადეს, სოლომონ მეფემ უარი უთხრა კავკასიის მთავარმართებელს ელჩების გაგზავნაზე პეტერბურგს. ამის შემდეგ სოლომონ II უფრო გაბედულათ იწყო მოქმედება. ზურაბ წერეთელს სურდა აემხედრებინა მეფის წინააღმდეგ რაჭისა და გურიის თავადები და შემდეგ კი ლეჩხუმსამეგრელოს მხედრობის დახმარებით იერიში მიეტანა მეფის სადგომზე და ხელში ჩაეგდო უმწეო მეფე¹⁾. რაკი გენ. ტორმასოვმა მეფის ურჩობა გაიგო, უბრძანა 1809 წელს, 17 ივლის გენ. მ. ორბელიანს და პოლკოვნიკ სიმონოვიჩს, რომ როგორც უნდა დაჯდომოდათ, მეფე ხელში ჩაეგდოთ ზურაბ წერეთლის დახმარებით და თფილისში გაეგზავნათ. ²⁾ მასთანვე აეღო ფოთის სიმაგრეც, რომელიც ამ დროს სათათრეთის ხელში იყო. გენ. მ. ორბელიანმა იერიში მიიტანა ფოთზე გურულების დახმარებით და გაიმარჯვა. სიმაგრის ახლო მყოფი თათრის ჯარი გაფანტა და 2 დროშა ჩაიგდო ხელში ³⁾. ამგვარად, როდესაც სოლომონ მეფე გამომწყვდეული დარჩამის მოწინააღმდეგეთა შორის, ის მორჩილებას დაპირ-

¹⁾ იქვე, 284.

²⁾ იქვე, 286.

³⁾ იქვე, 291.

და გენ. ტორმასოვს, თუ დაარწმუნებდნენ, რომ მის მეფურ ღირსებას არავითარი შეურაცხყოფა არ მოელოდა, სამაგიეროთ მეფე პირდებოდა მოთხოვნი-სამებრ ელჩების პეტერბურგში გაგზავნას და გახ-დებოდა მისი მუდმივი მორჩილი ¹⁾. მაგრამ სოლო-მონ მეფის ხვეწნა-მუდარას ვინ აქცევდა ყურადღე-ბას. ადგილობრივი მართველები შეუდრეკელად მი-ილტოდნენ ერთხელ დასახულ მიზნისაკენ. ისინი ცბი-ერებით ცდილობდნენ დაერწმუნებიათ მეფე, რომ ის გადასულიყო საცხოვრებლად თავის სატახტო ქა-ლაქ ქუთაისს; სადაც ამ დროისთვის შეაკეთებდნენ მის დანგრეულ სასახლეს. ამას გარდა, როდესაც მე-ფე გაგზავნიდა ელჩებს პეტერბურგში და ხელში ჩაიგ-დებდნენ მძევლად ტახტის მემკვიდრეს ბატონიშვილ კონსტანტინეს, მხოლოდ მერე უნდა აერჩიათ შესა-ფერი დრო მეფის შესაპყრობად და თფილისში გა-საგზავნად. „თუ ასე არ მოკვიტევით, სწერდა პაფლოვ-ნიკი სიმონოვიჩი გენ. ტორმასოვს, ძალით სისრულეში მოეყანა ჩვენი განზრახვისა საქმელოა, რადგანაც ხალხი ერთგულია და მხარს უჭერს მეფეს“ ²⁾. ამგვარად იყო გამბული ქსელი, რომელშიაც უნდა გახლართული-ყო სოლომონ მეფე. ის გრძნობდა ჩრდილოეთიდან წამოსულ გრიგალის მოახლოვებას, მაგრამ მიუხედა-

¹⁾ იქვე. 292.

²⁾ იქვე. 296. იხ. Рапортъ полк. Симоновича ген. Торماسову. отъ 12 дек. 1809 г. № 1480, Кутаись.

ვად ამისა მეფე პირდაპირ სცემდა პასუხს გენ. ტორ-
მასოვს მისდამი მოწერილ წერილზე. სოლომონ მე-
ფის პასუხში გამოხატულია მთელი მისი სულიერი
ტრაგიზმი და ამიტომაც სავსებით მოვიყვან ამ წერი-
ლის შინაარსს: „მივიღე წერილი უხატკცემელ მაღალ
ადმატებულებისა თქვენისა, სადაც მადლობას გვითვლი-
იმისთვის, რომ ჩვენ სურსათი მიგვცით თქვენს ჯარს
და დახმარება აღმოუჩინეთ ჩვენი სამეფოდან გამგზავრების
დროს ¹⁾. მოწყალე ხელმწიფე! მერწმუნე, როგორც
ხატისანს აღამიანს და მართლმორწმუნე მეფეს, რომ
კულმადგინედ მსურს ყოველივე საქალებით ვეხმარებო-
დე რუსეთის მხედრობას. განსაკუთრებით უკანასკნელა
წერილის მერმე, სადაც მარწმუნებთ — რომ კეთილგან-
წყობილება საუკუნათ დარჩება ჩვენს შარის. მასთანვე
ბრძახებთ, რომ მუხლების და ჰირობის შეცვლა აკრძა-
ლულია კანონის მიერ, არამედ ერთსელ მიცემული ვალ-
დებულება დაცულ უნდა იქმნას. წმინდად და შეურყევლად;
მე ბევრჯერ გაშენეთ თქვენ წერილით, რომ თქვენს
წინეთ მეფეთა მართველებმა გასტყეს ფიცი, ჰირობა და
ხელშეკრულობა და არ დაიცვეს წმინდად — უკეთუ დაიცვეს
წმინდად:

¹⁾ ეს ჯარი გენ. ტორმასოვის განკარგულებით იმერეთის
ჩამეფოდან უნდა გამგზავრებულიყო გ. ფოთის ასაღებად, რა-
ზედაც მეფემ გენ. ტორმასოვის თხოვნით თანხმობა განა-
ცხადა. იხ. იქვე. Письмо ген. Торماسова къ марю Соло-
мону 11 окт. 1809 г. № 505.

ა) სად არის სამკვიდრო სამფლობელო ჩემი ლეჩხუმი, რომლითა შემოველ მფარველობასა ქვეშე და რომელსა ზედა საშინელითა ფიცითა მაქვს ხელმოწერილობა და პირობა თავ. ციციანოვისა.

ბ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად — შუა ლეჩხუმში ჩვენ გვექონდა ციხე დეგვირი; აქ მყოფნი მეციხოვნენი მოგვიკლეს იქაურ მცხოვრებლებმა. ჩვენ ამ ხაქმის შესახებ ვითხოვეთ სამართალი, მაგრამ ნაცვლად სამართლისა წაგვართვეს ციხე და მისცეს დადიანს.

გ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად ციციანოვმა გამოგვიცხადა აღწერილ მუხლებ შორის, რომ ჩემს სამეფოში იქნება მცირე ნაწილი მხედრობისა — ერთი როტა — ას ოცი კაცი, სადაც მენებებოდა, — რის ძალით დაგვიყენა 120 კაცი; ახლა კი ჩემდა დაუკითხავად და იქ, სადაც მე არ მსურს, მრავალი მხედრობა სდგას!

დ) უკეთუ დაცულ არს წმინდად — ჩვენ გვაქვს ხელმოწერილობა და პირობა ფერდ-მარშალ გუდოვიჩისა, რომ გარდა ადგილობრივ გარდაცვალებული რეკრუტის მაგიერ — იმერეთში არ იქნება შემოყვანილი არც ერთი კიარალებული სალდათი. ახლა კი იქ პოლკებს დაუხამთრია.

ე) უკეთუ დაიცვეს წმინდად — ქუთაისში ჩემს სასახლეში და თვით ჩემს საწოლ ოთახში დაბალ მოხელეებს უსხდათ ხასებად ჩვენი თავადებისაგან წართმეული მოახლენი.

ზ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად — რისთვისდააქციეს საფუძვლამდე ჩვენი სამეფო სასახლე ქუთაისში.

თ) უკეთუ დაიცვეს წმინდად — პირველი იმერეთის თავადი წულუკიძე — სიძე ჩემი დავით, სალდათებმა შეიპყრეს ქუთაისში, ათრიეს, გალახეს, თავი გაუტეხეს და სისხლით შეღებული წარმოსდგა ჩემთან. ამის შესახებ ვითხოვეთ სამართალი, მაგრამ ჩვენ გვიპასუხეს — თუმცა თავ. წულუკიძეს დანაშაული არ ჰქონია, მაგრამ სალდათებს ვერ ეცნათ, თორემ არ გალახავდნო.

ი) უკეთუ დაიცვეს წმინდად — ამდენი წელია რუსის მხედრობა სდგას ჩემს სამეფოში, როგორც თავის სახლში, თავს ირჩენს, სარგებლობენ ჩვენის წყალობით: შეშით, სახლით, პროვიანტით, ფურცხით, ხარით, ცხენით, ურმით, სასმელითა და მშვიდობიანათ ატარებენ ზამთარ-ზაფხულს; სამაგიეროთ, ნაცვლათ მადლობისა, გვაგინებენ ჩვენ და ეზიზღებათ ჩვენი თავადები და კეთილშობილნი.

წერილი რომ არ გამიგრძელოდეს — არ ჩამოვთვლი — სხვა ბევრ შეურაცხყოფას, რამელიც მე მომაყენეს რუსებმა უსაბუთოდ. მხოლოდ შეგვეკითხებით, თქვენს აღმატებულებავ, მწყალებო ხელმწიფეო ჩვენო! მიხედეთ ზემოაღწერილთა და გვითხარით — სად არის წმინდად დაცვა და შეურყევლობა ზირაბისა და ხელშეკრულობისა! დასასრულ შევეთხოვდა გენ. ტარმასოვს, გულმოდ-

გინედ სთხოვდა, მშვიდობიანობის ჩამოსაგდებად და განსამტკიცებლად — გამოეგზავნა მასთან მოსალაშარაკებლად ხად. — სოფ. ზაფლუ მოგიღრფვი ¹⁾).

სანამ ამგვარ შინაარსის წერილს მიიღებდა გენ. ტორმასოვი, მან მოთხოვნა წარუდგინა სოლომონ მეფეს აღსასრულებლად, წინააღმდეგ შემთხვევაში, სწერდა გენ. ტორმასოვი: ნაბრძანები მაქვს, თუ მეფე სოლომონი კვლავ გაჭირვეულდება და მორჩილებას არ განაცხადებს, ძალით ჩამოართმევენ მეფობასაო.

პირობები შემდეგი იყო:

ა) წარუდგინოს სიმონოვიჩის სამი დღის განმავლობაში პეტერბურგში გასაგზავნ დესპანებად ბატონიშვილი კონსტანტინე, სიძე მეფისა მალხაზ ანდრონიკაშვილი, თავადნი: სოლომონ ლეონიძე, სეხნია წულუკიძე, ქაიხოსრო წერეთელი და როსტომ ნიჟარაძე;

ბ) მეფე გადავიდეს დაუყოვნებლივ საცხოვრებლად ქუთაისში;

გ) გაგზავნოს დესპანთა ხელით უმაღლესი თხოვნა მადლობის გამოსაცხადებლად, რომ იმპერატორმა სამუდამოდ მიიღო იმერეთი თავის ხელქვეით, მოინანიოს თავისი საქციელი და აღუთქვას მშვიდობა.

¹⁾ იქვე, 299. იხ. Цисьмо царя Соломона къ ген. Тор-масову от. 5 января 1810 г.

ბიანი ერთგულება. „მაშინაო, — ბრძანებს ტორმასოვი, შეგრჩებათ იმერეთის მართვა იმ უფლებით, რომელიც ტრაქტატით დათმობილი გაქვთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ხმლით დავიმორჩილებ გაუგონარს, განვდეგნი სამეფოდან და მოვაწყობ ერთგულ იმერთა საქმესაო“, და დასძენდა საყვედურს: „ხუთი წელიწადია, რაც ერთგულობის ტრაქტატით შეეკრა მეფე რუსეთს, მაგრამ მაინც სპარსელებთან გაქცეულ ბატონიშვილ ალექსანდრესთან, ახალ-ციხის ფაშასთან და ტრაპიზონის სერაკირთან კავშირს სდებდა რუსთა საენებლათო“. 1). თუ სამი დღის განმავლობაში ზემო მოყვანილი მოთხოვნა არ იქნებოდა სისრულეში მოყვანილი, სიმონოვიჩს მთავარ-მართველის მიერ გამოგზავნილი პროკლამაცია უნდა გამოეცხადებინა; ამ პროკლამაციაში მთავარმართველი, აღნიშნავდა რა მეფის დანაშაულს, მიმართავდა სამღვდელოებას, თავად-აზნაურობას და ერს შეეფიცათ იმპერატორის ერთგულებაზე და უარეყოთ სოლომონ მეფე და ყოველივე მასთან დამოკიდებულება; იმერეთში კი „დროებითი მმართველობა“ უნდა შემოღებულიყო, თავად-აზნაურებისაგან შემდგარი რუს მოხელის თავმჯდომარეობით. ამასთანავე გურია-სამეგრელოს მთავრების მამიას, და ლევანის დახმარებით სიმონოვიჩს ყოველმხრივ გზა უნდა შეეკრა მეფისა-

1) რხ. იტვ. Письма Тормасова къ Сим. და იმერეთის მეფე სოლომონ აღ. ხახანაშვილისა, გვ. 44.

თვის, რომ ის არსად გაქცეულიყო იმერეთიდან (ზოველივე ღონისძიება ეხმარა, მეფის შესაპყრობად ¹⁾). პროკლამაცია ამგვარი დარიგებით გაუგზავნა ტორმასოვმა სიმონოვიჩს, ვიდრე მეფისგან მოუვიდოდა მას თხოვნა—ეახლებინა მოსალაპარაკებლად იმერეთში ნადვორნის სოვეტნიკი მოგილიოვი ამიტომაც გენ. ტორმასოვმა უბრძანა სიმონოვიჩს პროკლამაციის გამოცხადების შეჩერება, სანამ მეფე არ მოელაპარაკებოდა მოგილიოვს. სამწუხაროთ ეს მოლაპარაკება სასურველად არ დაბოლოვდა, მეფემ უარი განაცხადა მოგილიოვის წინადადებაზე: მძევლად მიეცა ბატონიშვილი კონსტანტინე და გადასულიყო საცხოვრებლად ქ. ქუთაისში ²⁾), რის შემდეგ შეუდგნენ სოლომონ მეფის შეპყრობას. პოლკოვნიკმა სიმონოვიჩმა გაგზავნა კაცები სამეგრელოს და გურიის მთავრებთან, აგრეთვე სურამში პოლკ. სტალთან და ამცნო იმერეთისაკენ წამოეყვანათ ჯარი და გზადაგზა ხალხი იმპერატორის ერთგულებაზე დაეთიცვებინათ. ბრძანების თანახმად, 20 თებერვალს 1810 წელს იმერეთს მოადგნენ სოფელანიდან ზ სვირიდან გამოგზავნილი რაზმი მაიორ პრიბილოვისა და სურამიდანაც რაზმი მაიორის რეუტისა. ამ რაზმში იყო თვით გენ. ტორმასოვი, როდესაც 19 თებერ-

¹⁾ იხ. АКТЫ, Т. IV., 302.

²⁾ ი. სვ., 308, 309 იხ. სოლომონ II. ზუსკივაძისა.

ვალს მეფემ უარი განაცხადა მოთხოვნის აღსრულებაზე. სიმონოვიჩმა პროკლამაცია გამოაცხადა 20-თებერვალს ქუთაისის ეკლესიაში და დიდი ამბით დააფიცა ქუთაისის მცხოვრებნი იმპერატორის ერთგულებაზე. როდესაც დანამდილებით გაიგო მეფემ ეს ამბავი, ხელმეორეთ გამართა მოლაპარაკება, მაგრამ ამათმის თხოვნას ყურადღებას არ აქცევდენ და რუსეთის ჯარი ყოველ მხრივ უახლოვდებოდა მეფის სადგომს. ამის მაყურებელნი მცხოვრებლები ტყეში გარბოდენ ან ციხეებში მაგრდებოდენ. თავადმა ქაიხოსრო წერეთელმა დასტოვა ოჯახი „მოდი-ნახეს“ ციხეში და მედგრად შეებრძოლა პრიბილოვის რაზმს. ქაიხოსრო დამარცხდა, და პრიბილოვი მიაღვა არწივის საბუღარს „მოდი ნახეს“, რომლის მცველად გამოვიდა ცოლი ქაიხოსროსი—ეკატერინე აბაშიძის ასული. სისხლის ღვრის ასაცდენად ხუთი დღის უნაყოფო ბრძოლის შემდეგ ქაიხოსროს ცოლმა დაუთმო ეს მიუვალი ციხე რუსებს— და ერთგულებაზე შეფიცა, ამგვარად, როდესაც იმერეთის აღმოსავლეთ ნაწილს აფიცებდენ რუსეთის ერთგულებაზე, სიმონოვიჩი დასავლეთ და ჩრდილოეთ ნაწილს აფიცებდა იმპ. ქვეშევრდომობაზედ. სამეგრელოდან ორი რაზმი წამოვიდა მაიორის შჩელკაჩევის და გენდრიმოვიჩის წინამძღოლობით; პირველს მოსდევდა მილიცია მეგრელებისა—ლევან დადიანის თაოსნობით და გურულებისა—შამიას წინამძღოლობით. მარტის დასაწყისში

1810 წელს მხოლოდ სამხრეთ იმერეთს არ დაედი-
 ცა და მეფის დასაცველად ემზადებოდა; თვით მე-
 ფეც საბრძოლველად ემზადებოდა და ამიტომაც
 ოჯახობა მთაში გაისტუმრა და თვით 4000 შეიარა-
 ლებული კაცით ვარციხეს შეათარა თავი. მაგრამ
 უკანასკნელი ძალა ვერ შეაჩერებდა მეფის ჩამავალ
 ვარსკვლავს: მას ნიადაგი თანდათან ეცლებოდა,
 რადგანაც თვით ყოყმანობდა და ერთ სწორ გზაზე
 ვერ ღებოდა. მეფე რომ ამ მდგომარეობაში იმყო-
 ფებოდა, პოლკ. სიმონოვიჩმა გადასწყვიტა მეფის-
 თვის გზა შეეკრა ახალ-ციხესა და ონში, რომ ოსეთ-
 ში არ შეძლებოდა გაქცევა— შემოერთყა სოლომონ
 მეფისთვის ალყა და იერიში მიეტანა ვარციხეზე.
 მცველებმა რომ მტრის მოახლოვება გაიგეს,
 გაიქცენ, და მეფე თითქმის მარტო დასტოვეს;
 იგი იძულებული იყო ბაღდათში შეეთარებია თა-
 ვი. აქედან გადავიდა სოფელ ხანში, სადაც ლისა-
 ნევიჩის წინამძღოლობით რუსის ჯარი იდგა და მო-
 ესპო მეფეს შველის იმედი, რადგან გზა ახალ-ციხის-
 კენ, საიდანაც მოელოდა ოსმალოს ჯარს, უკვე
 შეკრული ჰქონდა.

როდესაც მეფის მთელი ციხე-ქალაქები რუ-
 სების ხელში გადავიდა და მეფე ბრძოლის ველ-
 ზედ მარტო დარჩა, ისე რომ მეფეს მხოლოდ 5 თავა-
 ღი და 40 აწნაური შერჩა, ასეთ საფრთხეში მყოფმა
 მეფემ, რომელიც მოკლებული იყო საშვალეებას გაქ-

ცეულიყო ახალციხეს ან ერთ-ერთ იმ ციხეში (მუხურის, საპაიჭავოს და ჭყვიშის), რომლებსაც იმერლები კიდევ იცავდნენ, გამართა სიმონოვიჩთან და ტორმასოვთან მოლაპარაკება; 8 მარტს გაუგზავნა დესპანები, რომლებმაც მეფის მინდობილობით შემდეგი გადაცეს გენ. ტორმასოვს: სოლომონი უაჩს იტყვის სამეფოს გამგეობაზე, თუ ხელწერილით დაპირდებიან, რომ იმერეთში დასტოვებენ და მისცემენ საცხოვრებლად მისგან დასახელებულს მამულს, სიმონოვიჩმა ურჩია მეფეს ენდოს გენ. ტორმასოვს და თფილისში უცადოს იმპერატორის გადაწყვეტილებას. მეფეს სხვა გზა არ ჰქონდა, თუ არ მიღებს ამ პირობისა და მოასურფა სიმონოვიჩის და მთავრობის პირად ნახვა, რომლებმაც მეფეს ჯვარზედ და სხვადასხვა შეუიძვეს, რომ მეფეს არ დაეტყუებენ და გზად სსეფო პატივს და დიდებას არ მოაკლებენ. სურამის ახლო მყოფ მეფეს ცნობა მოუვიდა, რომ ტორმასოვმა დაუნიშნა მას შესახვედრად გორი, რომელიც „გზაზე არის თფილისისაკენ, სადაც თქვენ უნდა ელოდეთ იმპერატორის მიერ თქვენი ბედის გადაწყვეტასაო“ — როცა მიუახლოვდნენ სოფ. დირბს, სოლომონმა მოითხოვა, რომ ტორმასოვმა პატივი სცეს და იქ ინახულოს იგი, მთავარმართებელმა აქ ცოტა დაუთმო და დასთანხმდა შეხვედროდა სოფ. ვარიანში. მეფე სოლომონის გული კარგს არაფერს გრძნობდა და ამიტომ მეფემ სცადა დირბიდან ოსეთში გაპარვა, მაგრამ

ამგვარი მისი ცდა ფუჭი გამოდგა, რადგანაც მას თვალყურს ადევნებდნენ მისდა შეუმჩნეველად და ყოველმხრივ გზას უკრავდნენ. მას შემდეგ, რაც მისი გაქცევის სურვილი გამომჟღავნდა, მოგილიოვმა გამოუცხადა მეფეს, რომ ის რუსთა მცველების ხელშია და დაუყონებლივ უნდა წავიდეს ვარიანში. 28 მარტს 1810 წელს სოლომონ II, როგორც „სახელოვანი ტყვე“, მიიყვანეს სოფ. ვარიანში. სოლომონ II-ს აქ ტორმასოვი ჰეხვდა და გამოუცხადა, რომ ის იმპერატორის გადაწყვეტილებას თვითღისში უნდა ექცოდეს. უფლება აყრილი მეფე გრძნობდა, რომ იმპერატორის გადაწყვეტილება არ იქნებოდა მისთვის სასარგებლო, იმიტომ რომ გენ. ტორმასოვი თხოულობდა მეფის და ბატონიშვილის კონსტანტინეს რუსეთში გადასახლებას, რადგანაც მეფისადმი ერთგულება მაინც მტკიცეა იმერეთში და მისი იქ ყოფნა საშიშიაო ¹⁾. როდესაც ყველაფერი დანამდვილებით გაიგო სოლომონ II, ყოველივე მისი ცდა მიმართული იყო იმისკენ, რომ გაქცეულიყო და, მართლაც, ერთგული მეგობრების დახმარებით მიზანს მიაღწია. მეფე სოლომონ II თფილისში, სუმბათაშვილის სახლში მოათავსეს, რომელიც მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, ავლაბრის ხიდის ახლო სახლი განმარტოებულად იდგა და გარს ერტყა მალაღი

¹⁾ იხ. იმერეთის მეფე სოლომონ II. აღ. სახანაშვილისა.

გალავანი ვიწრო გასავალი კარით. სახლის დარაჯობა ტორმასოვმა დაავალა მაიორ კომენს (უმთავრესი ყურისგდება მეფეზე მინდობილი ჰქონდა, როგორც დავით ბატონიშვილი გადმოგვცემს, თფილისის გუბერნატორს ახვერდოვს), რომელმაც შესაფერი განკარგულება მოახდინა, რომ მეფე ხელიდან არ გასხლტომოდა. მაგრამ მეფის მეგობრებს არ სძინავდათ და მას გაქცევა მოუხერხეს ¹⁾. ქაიხოსრო წერეთელმა მოიყიდა ამ მიზნისთვის ერთი იმერელი დესეტნიკი. მას დაპირდნ მეფის წყალობას, თუ ის მეფის გაქცევის საქმეში მონაწილეობას მიიღებდა. იმერელი დაპირდა ყოველგვარ დახმარების აღმოჩენას და გაათრთხილა თანამოაზრენი მზათ ყოფილიყვენ დანიშნულ დროზე. 13 მაისს (დავით ბატონიშვილის სიტყვით ²⁾) წერეთელმა საქმის ვითარება მეფესაცნობა, დესეტნიკი კი შევიდა დანიშნულ დროს მეფესთან — ჩააცვა თავისი ტანისამოსი, აკიდა ტიქტორა და წაიმძღვარა წინ, (თავის შინა მსახურს, მასთან შესრდილ აზნაურს მეფემ დაავალა ჩაწოლილიყო მის საწოლში, რომ მცველებს მეფის გაქცევაში ეჭვი არ აეღოთ) გამოიყვანა მეფე გალავნის გარედ და მიგვარა იქვე მყოფ თავად-აზნაურთ, რიცხვით 30-ს. ისინი ფიცხლავ შესხდნ ცხენებზე (ცხენები გადმოიყვანა მტკვრის მეორე ნაპირიდან ერთ-

¹⁾ მეფის გაქცევას მოგვიტხრობს დავით ბატონიშვილი თავის მახალებში.

²⁾ აქტებში კი გაქცევის დღედ ნაჩვენებია II მაისი, იხ. Акты, т. III, 337.

მა სომეხმა.) და გაიქცენ თრიალეთისაკენ. ახალციხის ფაშამ მოაგება მეფეს ოქროთ შეკაზმული ცხენი და დიდის დიდებით შეიყვანა ქალაქ ახალციხეში. მეორე დღეს ყოველმა ცდამ, რომ მეფე შეეპყრათ, უნაყოფოთ ჩაიარა.

აქ საინტერესოა მოვიყვანოთ ერთი ეპიზოდი; გუბერნატორმა ჰკითხა მეფის მეჯინიბეს: როგორ გაიქცა მეფეო? მან უპასუხა: „აჰა ცხენი მეფისა, რომელიც მებარა მე, მეფე-კი შენ გებარა და რა უყავიო“. ამ პასუხმა იქ მყოფნი გააცინა და სიტყვა მოსწრებული მეჯინიბე განათავისუფლეს სასჯელისაგან. მეფის გაქცევა გუბერნატორმა ტორმასოვს აცნობა, რომელიც ყიზილბაშებთან იყო წასული ზავის ჩამოსაგდებად. როდესაც გულ-ამომჯდარი ტორმასოვი თფილისში ჩამოვიდა, ყველანი, ვიზედაც-კი იჭვი მიიტანა, რომ მეფის გაქცევაში მონაწილეობა ჰქონდა მიღებულზე, სასტიკად დასაჯა, ზოგი მათგანი კი ავლაბრის რიყეზე დაახვრეტია, რომ ამით მაინც ემართლებია თავი უმაღლესი მთავრობის წინაშე ¹⁾. მართლაც, მეფის გაქცევამ უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა ადგილობრივი მართველნი.

სოლომონ მეფემ თავის ოთახში დასტოვა ორდენი ალექსანდრე ნეველისა, უმაღლესად ბოძებული 1804 წელს. გარდა პოლიტიკური მნიშვნელობისა, მეფის საქციელი ამტკიცებდა, „მის მიერ ორ-

¹⁾ იხ. მასალები. დავით ბატონიშვილის.

კეც შეურაცყოფას მონარქის წყალობისას“; მეფეს ორდენები არ ხიბლავდა; მას ღრმათ ჰქონდა გამჯდარი გულში თავის სამშობლოსადმი სიყვარული, მზად იყო თავიც კი შეეწირა მის საკეთილდღეოდ.

მეფე შემდეგსწერდა მიტროპოლიტს დოსითეოსს 17 მაისს 1810 წელს:

....„მეფე სრულიად იმერთა სოლომონ უსამშლოვებს მარჯვენეს სასოებით ამბორის ყოფას მოგახსენებთ, — აუწყებდა მეფე მიტროპოლიტს, — მერმეთ, როდესაც გადაწყვეტით გული დავაჯერე, რომ რუსეთს მისტუმრებდენ, თქვენის მოშორებისა და იმერეთის საუკუნოთ დატოვების ცეცხლი ჩემს გულს მოეგზნა; ცას ქვეშეთს დიდებას თქვენთან ყოფნა, თქვენთან სიხარული, თქვენთან სიცოცხლე და სიკვდილი ვარჩიე. ჩემი თავი გადავსდევ და ათს ამთვის, ღამის ორ საათს, ღვთის მოწყალებით ქალაქიდან გავედი. ოთხი წერეთელნი, ორნიძმები ერისთავები და ღაშუშვილნი მათის კაცებით ოცდა-სამი ცხენიანი აქ — ახალ-ციხეში, მშვიდობით მოვედით...

აწ თქვენგან და მთლად იმერეთისაგან ჩემი საწადელი ეს არის, — მე თუ სხვა სამსახური რამ დამიკლია იმერეთისათვის, ეს კი ყველამ იცით, რომ თქვენის პატივისცემისა და სიყვარულისაგან არაოდეს ჩემი გული არ გამძღარა; აწ კიდევ სიკვდილისა და განსაცთელისათვის თავი გადავსდევ თქვენთან სიცოცხლისათვის. ამაზედაც ფიცით გარწმუნებთ,

რომ თუ იმერეთს ჩემის დაკარგვით ბედნიერება და თავისუფლება მიეცემოდეს, როგორც მე თქვენის მოუშორებლობისათვის თავი გამოვიმეტე, ისე თქვენთვის დაკარგვას სასიხარულოდ მივიღებდი; მაგრამ ვიცი და თქვენც ხედავთ, რომ როგორც სხვა, თქვენი მეზობელი, იმათ ხელში, უნუგეშოდ კენესიან და დღედაღღე ოჯახის პატივიდან შდაბლდებთან, სახლის და ცოლშვილის უპატიობისათვის სიკვდილს ნატრულობენ, თუ იმერეთის დამორჩილებაზე გულდასმული შეიქმნენ, მერმე უმწარესი და ყოველს მეზობლებზე უძნელესი დღე იმერეთს მოადგება, და რომელსაც დღეს ოქროსადღევენ, ხვალ შათი ოჯახსაცხოვრებელსაც წაართმევენ. დღეს რომ პატივსაცემენ, ხვალ ყოველ ქვეყნისაგან იმერეთში უმეტესად დაკრძალული ცოლ-შვილის პატიოსნებას უპატიოდ გახდიან. შეხედეთ საქართველოს, რომელიც პირველში ფიციტა და ოქროთი მოატყუეს, დღეს აღარც სიმდიდრე უხარიან და აღარც თავისი სახლი და სიკვდილს ნატრულობენ. ყველამ იცით, რომ თავის ჩვეულებას არ გამოცვლიან: არც თქვენს მამა-პაპას იცნობდენ, არცა აქვსთ სიყვარული და გულის შეტკინება, რომელიც მე მაქვს, გიცნობთ და მიცნობთ”¹⁾... ბოლოს ღონემიხდილი, ღირსება აყრილი, დაღონებული მახლობლების ჩამოშორებით

¹⁾ იხ. АРТЫ, т. III, 344.

და დაობლებული თავ. სოლ. ლეონიძის სიკვდილის შემდეგ (ახალ-ციხეში), სოლომონ მეფე გადავიდოდა ერთი საფაშოდან მეორეში და ამოდ ეძიებდა ბედის ვარსკვლავს. ახალ-ციხიდან მეფე წავიდა აზრუმს, სადაც სულთანმა დაუნიშნა მუდმივი ბინა. აქ მან დაჰყო 7 წელი, ხოლო 1812 წელს, შეწუხებული აზრუმის ფაშის მიერ—ტორმასოვის ჩაგონებით—გამოიპარა ტრაპიზონს ღამით. აქაური ფაშა ოსმან-ხაზინადარ-ოღლი ქართველ თავადთაგანი იყო და დიდი პატივით მიიღო მეფე. ტრაპიზონში ამდროს შეგეძლოთ გენახათ დაღონებული, თვალ-ცრემლიანი, სამშობლოზე მოშორებით გულდაწყვეტილი, სამგლოვიარო ძაძით მოსილი კაცი. ვინ იყო ეს ადამიანი? ეს იყო მაკაჩი ნების, ოდესღაც მძლავრი მბრძანებელი იმერეთის სამეფოისა, შორს მჭვრეტელი, მაღალ ადვანტებით გატაცებული ზიროფენია—სოფამან მეფე, რომელსაც მიზნად დასახული ჰქონდა დასავლეთ საქართველოში ერთი მძლავრი სამეფო დაეარსებია, მაგრამ უღმრთესმა აბობოქრებულმა ისტორიულმა ზვირთებმა შორს, ძალიან შორს სამშობლოდან ოსმალეთის ქალაქ ტრაპიზონში ვასტყორცნეს, სადაც 42 წლისამ 7 თებერვალს განუტევა მან ტანჯული სული; დაიმარხა იქაურ ბერძენთა ეკლესიის გალავანში, სადაც უბრალო ძეგლზე აწერია: „საფლავსა ამას შინა მდებარე იმერთა მეფე სოლომონ, წელი ჩუი.“

„ჰსაჯენ, უფალო, მავნებელნი ჩემნი და ჰბძოდე მებრძოლთა მათ ჩემთა“ (ფსალ. 34).

„მომიხსენეთ მე, ძმანო, საფლავსა ამას მდებარე მეფე სოლომონ“.

მეორე გვერდზე დაახლოვებით ამოჭრილია შემდეგი:

„განმეცარცვა მე პირველ ქმნილი სიკეთე და მშვენიერება და მდებარე ვარ შიშველ და კდემული საფლავსა ამას შინა ტომისაგან დავითისა, შთამოსრული ბაგრატიონი, ძე არჩილისა, სრულიად იმერთა მეფე სოლომონ, რომლისათვისაც ვითხოვ შენდობას. 7 თებერვალი 1815 წელსა (ქორონიკონი ჩყიე)“¹⁾.

ამგვარად სოლომონ მეფის ვარსკვლავი, ოდესღაც მბრწყინავი, თანდათანობით იღებდა მკრთალ ფერს—უეცრად მოსწყდა ცის ეთერიდან და სადღაც უსაზღვროებაში, ბურუსით მოცულ სივრცეში დაინთქა, მაგრამ ისტორიულ დროთა მსვლელობაში ადამიანის გონება ანგარიშს უწყევს წარსულს, ისტორიული შეგნების სხივებს ვერ უძლებს ბურუსი და ამგვარად ეს ვარსკვლავი, თუმც ჩამქრალა, მაგრამ მაინც მომამძრავებელ ძალად გადაქცეულა, ძალად, რომ ვიშვათ უმჯობეს ცხოვრებისათვის.

1916 წ.

¹⁾ იხ. იმერეთის მეფე სოლომონ II აღ. ხახანაშვილის.

შენიშნული შეცდომების გასწორება

გვ.	სტრ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
4	14	იმერეთისსამეფოს	იმერეთის სამეფოს
5	5	უმჯობეს, მომავ- ლისკენ	უმჯობეს მომავლისკენ
8	8	მთელი საქართველოს	მთელ საქართველოს
11	14	ასული ბრწეინვალე	ასული. ბრწეინვალე
13	4	რას თხრავს	რა სთხრავს
14	3	საქართველო, რომლის	საქართველო, რომელსაც
14	3	გვარიათები • სამკუდრო	გვარიათები, სამკუდრო
16	6	შესახებ დასავლეთ	შესახებ. დასავლეთ
17	14	ქვეყნისანიყოველ .	ქვეყნისანი ყოველ
18	21	გაიგ	გაიგო
19	10	სამეფოში ეს	სამეფოში, ეს
22	2	ღვით დადიანი	გრიგოლ დადიანი
23	11	იუღანი სოფრმონ	იუღანი. სოფომონ
25	21	მეფემ	მეფემ
29	2	აიჩეგენ ხოლო .	აიჩეგენ ხოლო
30	12	მიანდგეს თავ. ლეონიძე	მიანდგეს. თავ. ლეონიძე
30	25	იხ. АКТИ	იხ. АКТЫ, т. II, № 664
31	4	განაგრძობს	განაგრძობს
31	17	აი, რას	აი რას

32	5	გადასწვევად წიგნის- ნოვმა	გადასწვევად წიგნის- ნოვმა
35	17	სამეფო	სამეფოსი
35	25	იხ. 747	იხ. იქვე 847
35	36	იხ. 875	იხ. იქვე, 875
36	23	იხ. 883	იხ. იქვე, 882
36	25	იხ. АКТЫ, т. III, გვ. 225	იხ. АКТЫ, т. 215 (გვ. არსად არ უნდა იყოს АКТЫ-ს შემდეგ
42	11	ტომასოვმა გენ. გუ. დოვიჩის	ტომასოვმა, გენ. გუ. დოვიჩის

